

Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar: İran'a Uygulanan Yaptırımların Etkileri

Mustafa Şeyhmus Küpeli*

Özet

Yaptırımların dış politika aracı olarak kullanılması ve etkin birer araç olup olmadığı literatürde tartışılan konular arasında yer almaktadır. Söz konusu tartışmaların yakın zamandaki en canlı örneği İran'a uygulanan yaptırımlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bazı kesimler yaptırımların etkisiz bir araç olduğunu ve İran'a uygulanan yaptırımların da buna örnek teşkil ettiğini öne sürerken diğer bir kesim bunun aksini iddia etmektedir. Bu çalışmada öncelikle dış politika aracı olarak yaptırımlar ile alakalı literatürdeki tartışmalara değinilerek yaptırımların hangi şartlar altında başarılı birer araç olabileceği ortaya konulmuş ve yaptırımların etkinliğini belirleyen faktörler sıralanmıştır. Bu çerçevede nükleer sorunun ortaya çıkmasıyla birlikte 2002 yılı sonrası İran'a uygulanan yaptırımların etkileri incelenmiştir. Yaptırımların İran üzerindeki ekonomik etkileri ve bu etkilerle bağlantılı olarak İran iç siyasetini, nükleer programını nasıl etkilediği analiz edilmiştir. Son olarak nükleer anlaşmadan hareketle yaptırımların belirli şartlar altında etkili birer araç olup olmadığı İran örneği üzerinden tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İran, Nükleer Program, Yaptırımlar, Yaptırımların Etkileri.

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Enstitüsü, mkupeli@sakarya.edu.tr

Sanctions as a Foreign Policy Tool: Impact of Sanctions on Iran

Mustafa Şeyhmus Küpeli*

Abstract

The use of sanctions as a foreign policy tool and whether they are an effective tool or not are controversial issues in the literature. The most vivid example of these discussions was revealed on the nuclear-oriented sanctions that imposed on Iran. While Some, by taking Iran sanctions as an example to defend their argument, claim that the sanctions are an ineffective tool in foreign policy others argue quite the opposite. This study firstly examines these existing discussions about sanctions in the literature. Then the article proves under which condition sanctions can be used as a successful tool of foreign policy and it also draws attention to the factors that determine effectiveness of such sanctions. In the light of these findings, the study examines effects the sanctions that were imposed on Iran after 2002. As a part of this context, the study scrutinizes the impact of imposed sanctions on both Iranian economy and domestic politics. Moreover, the study observes how those impacts affected the Iranian ongoing nuclear program. Finally, by considering the example of the sanctions on Iran the article discusses whether sanctions are effective or not under certain conditions.

Keywords: Iran, Nuclear Program, Sanctions, The Impact of Sanctions.

* Res. Asst., Sakarya University, Middle East Institute, mkupeli@sakarya.edu.tr

Giriş¹

2000'li yılların başında İran'ın gizli nükleer faaliyetlerinin ortaya çıkması dünya kamuoyunda söz konusu faaliyetlerle alakalı ne yapılacağına dair tartışmaları beraberinde getirmiştir. Hali hazırda o güne kadar uygulanan yaptırımların büyük oranda ABD'nin tek taraflı uygulamaları şeklinde gerçekleşmesi ve geniş kapsamlı olmaması nedeniyle istenilen etki yaratılamamıştır. 2006 yılına kadar olan yaptırımlar bu anlamda genel itibarıyla İran'ın "insan hakları ihlalleri" ve "terörizme destek verdiği" söylemi etrafında şekillenmiştir. Bu dönem, yaptırımların ilk evresi olarak nitelendirilebilir ve 1979 devrimi sonrası başlayıp 2002 yılında İran'ın gizli nükleer tesislerinin açığa çıkmasına kadar uygulanmış olan yaptırımları kapsamaktadır. Diğer yandan yaptırımların ikinci evresi olarak tanımlayabileceğimiz dönem ise 2002 sonrası nükleer faaliyetlerin merkezde olduğu ve bu faaliyetlere karşı alınan yaptırım kararlarıyla günümüze kadar getirilmektedir. Bu dönemde eski yaptırım gerekçelerine "nükleer program" da eklenerek yaptırımlara yeni bir alan açılmıştır. Bu sayede 2002 sonrasında İran nükleer programının dünya kamuoyunun gündeminde yer alması, konunun kısa bir süre sonra 2006 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)'nin gündemine gelmesine ve çok taraflı yaptırım kararlarının alınmasına neden olmuştur. İran'ın gizli nükleer faaliyetlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte ABD'nin yaptırımları çok taraflı hale getirme politikası uluslararası alanda meşru bir zemine oturmuştur. İran, 2006 yılında BMGK kararıyla başlayan çok taraflı yaptırımlar ve 2010 yılında AB'nin de devreye girmesiyle tarihinde görülmemiş bir şekilde bir izolasyon ile karşı karşıya kalmıştır. Geçmişteki uygulamalardan farklı olarak uluslararası alanda yaptırımlara verilen desteğin artmış olması İran nükleer programından duyulan endişeden kaynaklanmıştır.

21. yüzyıl, savaşların yapılma biçiminin değiştiği kadar dış politika araçlarında da bir değişimin yaşandığı bir yüzyıl olarak başlamıştır. Devletler, askeri güç kullanımını maliyetli ve riskli gördükleri için farklı dış politika araçlarına yönelmişlerdir. Yaptırımlar ise zaten sınırlı sayıda olan alternatifler arasında devletlere önemli bir imkân sunmuştur. İran'a uygulanan yaptırımlar da askeri gücün maliyeti ve riskleri hesaba katılarak uygulanmıştır. Özellikle nükleer konunun devreye girmesiyle muhtemel bir savaş seçeneği ile alakalı öngörülerin olumsuz olması², İran örneğinde yaptırımları ön plana çıkartmıştır.

1 Bu çalışma yüksek lisans tezimin ilgili kısmından türetilmiştir. Bknz. Mustafa Şeyhmus Küpeli, "Nükleer Sorun Çerçevesinde İran'a Karşı Uygulanan Yaptırımların Ekonomi Politik Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, 2016).

2 Muhtemel bir askeri müdahalenin sonuçları için bknz. Paul Rogers, "Military Actions Against Iran: Impact and Effects", Oxford Research Group, Temmuz 2010.

Yaptırımların etkilerinin ve etkinliğinin incelendiği çalışmalar, askeri gücün incelendiği çalışmalara kıyasla literatürde gereken ilgiyi görememiştir. Bu alışma aynı zamanda söz konusu eksikliğe katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Yaptırımların nükleer konu ile sınırlandırılması aynı zamanda İran  rneği üzerinden 1979 devriminden beri var olan yaptırımların etkili bir dış politika aracı olup olmadığı tartışmalarını da yeniden canlandırmıştır. Yaptırımların son 50 yıllık dönemde giderek daha fazla kullanılması ise neden uygulandıklarını, kapsamlarının ne olduğunu, ne gibi etkiler ortaya çıkardığını ve başarılı bir araç olup olmadıklarının araştırılmasını beraberinde getirmiştir. Bu tartışmalar çerçevesinde çalışmanın temel amacı İran yaptırımlarının etkilerini ortaya koyarak bu etkilerin hangi alanlarda nasıl sonuçlar ürettiğini göstermektir. Buna ilaveten amaçlardan bir diğerisi de İran  rneği üzerinden yaptırımların etkinliğini belirleyen dinamikleri ortaya koymaktır. Bu erevede İran yaptırımlarının temel gerekçelerinden bahsedilecek, aynı zamanda yaptırımların İran'daki ekonomik, siyasi ve toplumsal etkilerinin neler olduğu, yaptırımların etkisiz olarak görülmesine karşılık neden devletler tarafından artan bir şekilde kullanıldığı sorularına cevap aranacaktır. Bu sayede hem İran yaptırımlarının etkileri incelenerek nükleer anlaşmaya giden süreç açıklanmış olacak hem de yaptırımları etkisiz birer araç olarak gören h kim yaklaşım sorgulanmış olacaktır.

Dış Politika Aracı Olarak Yaptırımlar

Devletler dış politikalarını bir takım araçlar vasıtasıyla yürütmektedirler. Bu araçlar diplomasi, askeri gücü kullanımı ve çeşitli yaptırım mekanizmalarından oluşmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerin askeri gücün maliyetleri ve riskleriyle alakalı genel kanaatlerinde bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişim yaptırımların  n n  açmış ve yeni bir dış politika alanı olarak devletlere farklı imk nlar sunmuştur. Soğuk Savaş döneminde yaşanan Kore ve Vietnam gibi tecrübelerin ardından Afganistan ve Irak  rnekleri devletleri, askeri gücün kullanımıyla alakalı alışılacelmış uygulamaları sorgulamaya itmiş ve yaptırımları ön plana çıkartmıştır. Yaptırımlar, devletler için diplomasi ve askeri gücü arasında³ uygulanabilen bazen de askeri araçların alternatifini⁴ dahi olabilen önemli bir unsur haline gelmiştir. Uygulamada ise devletler eski yaptırım  rneklelerinden hareketle daha etkin olması için hedef

3 Bknz. Lance Davis and Stanley Engerman, "History Lessons Sanctions: Neither War nor Peace", *Journal of Economic Perspectives*, Vol.17, Issue 2, (Spring 2003), ss.187-197.

4 Bknz. George A. Lopez and David Cortright "The Sanctions Era: An Alternative to Military Intervention", *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 19, Issue 2, (Summer-Fall 1995), ss. 65-85.

ülkenin zayıf yönlerini belirleyip kapsamlı ve hantal yaptırımların yerine daha spesifik ve hedefe yönelik mekanizmalar geliştirme yönünde adımlar atmışlardır.⁵ Bu yeni uygulamalar hem yaptırımların uygulanma sayısını hem de etkinliğini olumlu yönde etkilemiştir.

Yaptırımlar en temel ifadeyle 'devletlerin istenmeyen davranışlarını veya eylemlerini yeteri miktarda zararla veya en azından hissedilir bir tehdit ile önleme amacıyla yapılan girişimler' olarak tanımlanmaktadır.⁶ Bu tanımdan hareketle yaptırımlar, hedefteki ülkenin istenilen politikalara veya uluslararası kurallara uymasını sağlamak için, karşı tarafı bir takım şeylerden mahrum etme tehdidi veya gerçekten cezalandırma şeklinde uygulanmaktadır.⁷ Temel itibarıyla siyasi ve ekonomik olmak üzere iki farklı şekilde uygulanan yaptırımlardan siyasi olanları, ekonomik yaptırımlar kadar karşı tarafı zorlayacak kapasiteye sahip olamamışlardır. Bu sebeple siyasi yaptırımlar çoğu zaman dış politika kararlarının konumlandırılması veya niyetlerin karşı tarafa en açık ifadeyle gösterilmesi bakımından sembolik anlamda işlevsel olmaktadır. Buna karşılık ekonomik yaptırımlar ise hedefleri gerçekleştirme ve politika değişikliğine neden olması bakımından siyasi yaptırımlara kıyasla daha etkin bir sistematığe sahiptir. Her iki yaptırım biçimi de uygulanmakla birlikte, hem devletler düzeyinde yaptırım kavramından bahsedilirken hem de akademik literatür içerisinde ağırlıklı olarak ekonomik yaptırımların etkileri konu edilmektedir. Zira askeri nitelikte olmayan tedbirlerin önemli bir kısmı ekonomik yaptırımlardan oluşmaktadır.⁸

Diğer yandan yaptırımların giderek artan bir şekilde kullanılması beraberinde uygulanmalarıyla alakalı tartışmaları ve etkin birer araç olup olmadığı yönündeki soruları da gündeme getirmiştir. Yaptırımların dış politika aracı olarak kullanılmasıyla alakalı iki zıt görüş vardır; Bir kesim yaptırımları birkaç istisnai örnek dışında etkisiz bir araç olarak görürken⁹, diğer kesim belirli

5 Bknz. Rose Gottemoeller, "The Evolution of Sanctions in Practice and Theory", *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol.49, Issue 4, s.101.

6 Robert A. Pape, "Why Economic Sanctions Do Not Work", *International Security*, Vol. 22, No.2 (Güz 1997), s.93.

7 Johan Galtung, "On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia", *World Politics*, Vol.19, No. 3, (Nisan 1967), s. 379, 380.

8 Berat Lale Akkutay, "Birleşmiş Milletler Antlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı.111, (Mart–Nisan 2014), s.411.

9 Yaptırımların etkisiz olduğunu savunan örnek çalışmalar için bakınız: Pape, "Why Economic Sanctions Do Not Work," *International Security*, Vol. 22, No. 2 (Güz 1997).;

şartlar altında olumlu ve etkili bir araç olarak yorumlamaktadır.¹⁰ Yaptırım uygulamalarıyla alakalı çalışmaların farklı kriter ve yorumları aynı zamanda bu yönde yapılan tartışmalar, işlerliği hakkında olumlu kanaatlerin tesis edilmesini zorlaştırmıştır. Bu nedenle genel olarak yaptırımlar etkisiz birer araç olarak görülmektedir. Temel olarak söz konusu iki tartışma, bir yandan da askeri araçların yaptırımlara üstün veya alternatif olup olmaması gibi başka alanlara da kaymıştır. Yaptırımlardan temel beklenti karşı tarafa ciddi zorluklar çıkararak karar vericilerin bazı politikalarından vazgeçmesini sağlamaktır. Bu haliyle az bir maliyete sahip olması, dış politika alanında askeri güce kıyasla düşük riskler içermesi ve askeri güç unsurlarını destekleyici rolüyle devletler tarafından tercih edilmişlerdir. Ayrıca uluslararası hukukta askeri güç kullanımının sınırları net bir şekilde çizilirken yaptırımlara dair düzenlemelerin kısmen muğlak bırakılması devletlere bu alanda hareket serbestisi getirmiştir. Tüm bu kolaylıklar yaptırımları bir şekilde devletler tarafından çokça başvurulmuş bir araç haline getirmiştir. Bu yaygın kullanım ise zamanla etkinliğine dair sorgulamaları ve başarısını tartışılır hale getirmiştir.

Yaptırımların Etkinliğini Belirleyen Faktörler

Tarihsel süreç içerisinde uygulanmış olan yaptırım tecrübeleri hangi durumlar altında daha etkili birer araca dönüşebileceğine dair bir takım ipuçları vermektedir. Diğer dış politika araçlarında olduğu gibi yaptırımlarda da hedeflenen politikalar ile uyumluluk en temel belirleyici faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Pratikte ise uygulayıcı konumdaki ülkelerin yaptırımların kolay uygulanması sebebiyle hedeflerini çok çeşitli seçmesi ve bunları çoğu zaman karmaşık tutması karşılaşılan en önemli problemlerden biri olarak görülmektedir. Literatürdeki mevcut çalışmaların çoğu yaptırımlara sonuç odaklı bir yaklaşım getirmiştir. Ancak bu tür yaklaşımlar kendi içerisinde kimi zaman sorunlu ola-

Hossein Alikhani, *Sanctioning Iran: Anatomy of Failed Policy*, London and New York: I.B. Tauris, 2000; A. Cooper Drury, "Revisiting Economic Sanctions Reconsidered", *Journal of Peace Research*, Vol. 35, No. 4 (Temmuz, 1998).; T. Clifton Morgan ve Valerie L. Schwebach, "Fools Suffer Gladly: The Use of Economic Sanctions in International Crises", *International Studies Quarterly*, Vol.41, No.1, (Mart 1997).

- 10 Yaptırımların etkili birer araç olduğunu savunan örnek çalışmalar için bakınız. Gary Clyde Hufbauer ve diğerleri, *Economic Sanctions Reconsidered*, 3rd Edition, Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2007; Kimberly Ann Elliott, "The Sanctions Galss: Half Full or Completely Empty?" *International Security*, Vol. 23, No. 1, (Summer 1998).; Nikolay Marinov, "Do Economic Sanctions Destabilize Country Leaders?", *American Journal of Political Science*, Vol. 49, No.3, July 2005.; David Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton: NJ:Princeton University Press, 1985.

bilmektedir. Zira yaptırımların etkinliği değerlendirilirken uygulanmasındaki problemler, tehdit unsuru olarak kullanılıp kullanılmadığı, tam olarak neyi hedeflediği ve diğer dış politika seçeneklerinin kullanılabilirliği gibi konular da önem kazanmaktadır. Nitekim yaptırımlara kimi zaman “zorlayıcı diplomasinin”¹¹ bir parçası olarak bakılıp bu şekilde değerlendirildiğinde ise güç kullanımını da içeren bir muhtevaya sahip olabilmektedir.¹² Bu açıdan bakıldığında yaptırımlar doğrudan karşı tarafta politika değişikliği getirme hedefini içerirken aynı zamanda bir sonraki aşama olan güç kullanımına geçiş için diğer araçlara uygun ortamın hazırlanması ve yıpratma görevi de üstlenebilmektedir.

Yaptırımlara dair yapılan temel tartışmalarda bu nokta ön plana çıkmaktadır. Yaptırımları eleştirenler ve başarısız bir araç olarak niteleyenler tek başlarına kullanılan örnekleri ele alarak değerlendirmeye tabi tutmaktadırlar. Bu değerlendirmelerde sadece başarılı veya başarısız ayırımı yapılarak kısmi olarak çözüme önemli katkı sağlayan örnekler dikkate alınmamakta ve başarısız olarak nitelendirilmektedir.¹³ Ancak bu yaklaşım örneğin askeri tedbirlerden önce uygulanan yaptırımların askeri gücü kolaylaştırıcı etkilerini göz ardı etmektedir. Bu nedenle yaptırımlarla alakalı temel hareket noktası yaptırımların hedefleri tek başına gerçekleştirip gerçekleştirilememesi olmamalıdır. Buradaki temel mesele dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesinde yaptırımların bir baskı unsuru olarak faydalı birer araca dönüşüp dönüşmemesi meselesidir. Bu kimi zaman sonucu doğrudan getiren kimi zaman ise sonuca etki edecek şekilde karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yaptırımlara bir olay içerisindeki sadece doğrudan başarısının yanı sıra dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesinde ‘makul standartlarda’ bir katkı sağlayıp sağlamadığı şeklinde de bakılmalıdır.¹⁴ Zira dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesinde söz konusu araçların birbirlerine karşı üstünlüklerinden ziyade çözüme sağladığı katkının dikkate alınması bu araçların işlevselliğini belirleme anlamında daha rasyonel bir değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Yaptırımların artan bir şekilde kullanılmaya başlanması, uygulanması

11 Bknz. A. Cooper Drury, “Sanctions as Coercive Diplomacy: The U.S. President’s Decision to Initiate Economic Sanctions”, *Political Research Quarterly*, Vol. 54, No. 3, (Eylül 2001).

12 Chantal de Jonge Oudraat, “Making Economic Sanctions Work”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol.42, No.3, (2000),s.121.

13 Pape, “Why Economic Sanctions Do Not Work”, s.99.; David A.Baldwin and Robert A. Pape, “Evaluating Economic Santions”, *International Security*, Vol.23, No.2, (Fall,1998), s.191-192.

14 Kimberly Ann Elliott, “The Sanctions Galss: Half Full or Completely Empty?”, s.51-52.

anlamında yeni alanlar açmıştır. Bununla birlikte yaptırımların hemen her konuda kullanılması ve ilk başvurulacak araçlar arasında yerini alması onların başarısı ve etkinliği ile alakalı bazı sorunları ortaya çıkartmıştır. Yaptırımların ihtiya a göre düzenlenmesi gerekirken uygulanmasındaki kolaylıklar ve diğer araçlara kıyasla maliyetinin az olması gibi nedenlerden dolayı uygulayıcı ülke açısından “karşı tarafta toptan bir değişim gerçekleştirilebilir” motivasyonu uyandırdığından yaptırımların potansiyelinin üzerinde hedefler belirlenmesi pratikte çok sık rastlanılan bir durumdur.¹⁵ Hedeflerin bu kadar ulaşılmaz olması yaptırımların başarı istatistiklerini alt seviyelere çekmiştir. Askeri g c kullanma seçeneği ise maliyet ve karşı tarafın tepkisi dikkate alınarak daha temkinli uygulandığından bu seçenekte yaptırımlarda olduğu gibi hedeflerin esnetilmesi ve genişletilmesi çok sık rastlanılan bir durum olmamakta ve çoğu zaman otokontrol mekanizması oluşabilmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında dünya siyaseti demokratikleşme yönünde evrilirken, ekonomik sistem de küresel bir ekonomik düzen kurma yönünde ilerlemiştir. Meydana gelen söz konusu bu düzen yaptırımlar için aslında geçmişe nazaran çok daha uygun bir ortam hazırlamıştır. Devletler uluslararası ekonomiye bu denli bağlı olduğu müddetçe sistemdeki diğer aktörler tarafından yapılan engelleyici eylemlere karşı savunmasız kalmaktadırlar.¹⁶ Küreselleşme, karşılıklı bağımlılık gibi bir takım dinamikler ekonomik araçların kontrolünü ve kapasitesini arttırmıştır. Özellikle küresel ekonomik sistemin kısa sürede değişmiş olması, ticari ve finansal faaliyetlerin artık saniyeler  l s nde yer değiştirmesine imkân sağlamıştır. Bu durum yaptırımlar lehine bir konjonktürü beraberinde getirmiştir. Yeni teknolojiler ticaretin ve finansal işlemlerin takip edilmesini ve denetlenmesini kolaylaştırmıştır. Küreselleşme ise uluslararası ticari anaşmalarını çoğaltmış ve devletleri bu anaşmalara daha fazla bağımlı hale getirmiştir. Yaptırımlar ise tüm bu sistemi askeri g c kullanmadan bozabilme potansiyeline sahip olduğundan devletlere askeri g c ile diplomasi arasında yeni bir   nc  yol açmıştır.¹⁷

Yaptırımların karşı tarafı zayıflatarak istenilen politikayı sağlama amacının yanı sıra muhtemel bir çatışma durumundan önceki aşamada ilgili ülkenin kapasitesini azaltmaya yönelik amaçlara da hizmet eden yönü vardır.¹⁸

15 Meghan L. O’Sullivan, “Iran and the Great Sanctions Debate”, *The Washington Quarterly*, Vol. 33, No.4, Ekim 2010, s.8.

16 Michael Mastanduno, “Economic Statecraft”, Steve Smith (Ed.), *Foreign Policy Theory, Actors, Cases*, Oxford: OXFORD University Press, 2012, s. 215.

17 Davis and Engerman, s.196.

18 A. Cooper Drury, *Economic Sanctions and Presidential Decision Models of Political Rationality*, First Published, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 13.

Devletler yaptırımları hangi aşamaya getireceğine dönemin konjonktürüne ve kapasitelerine göre karar vermektedirler. Bu haliyle yaptırımların tek başlarına hedefleri gerçekleştirmesinin yanında çatışma önceki durumu hazırlama gibi ikinci bir yönü bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yaptırımlar sonucunda istenilen hedeflerin nihai olarak gerçekleştirilememesi onların etkisiz olduğu anlamına gelmemektedir. Zira bu aşama karşı tarafı yıpratma aşaması ve askeri güce hazırlık aşaması olarak görülürse birçok açıdan artıları olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yaptırımların başarısı ile alakalı literatürdeki en kapsamlı çalışmalardan biri olan “Economic Sanctions Reconsidered” isimli eserde yaptırımların daha etkin bir şekilde kullanılması için bir takım öneriler getirilmiştir. Bu çalışma 204 yaptırım örneği üzerinden yürüttüğü analizlerin sonucunda yaptırımları %34 oranında başarılı olarak tanımlamıştır. Belirlenen bu başarı oranı, hedeflerin makul ve sınırlı tutulduğu örneklerde %50'lere kadar çıkmıştır. Söz konusu önerilerin öne çıkanları temel hatlarıyla şu şekilde özetlenebilir;¹⁹ Birincisi, yaptırımların kapasitelerinin üzerinde dış politika hedefleri belirleyip bunları gerçekleştirmeleri beklenmemeli ve istenilen hedefler ile uygulanan yaptırımlar arasında orantılı bir bağ bulunmalıdır. Bu ilişki tıpkı askeri gücün sınırları ölçüsünde kullanılması gibi bir ölçüde olmalıdır. İkincisi, uygulayıcı ve hedef ülkeler arasında yakın ticari ve siyasal ilişkinin olması hatta uygulayıcı ülkenin bu ilişkide baskın olması yaptırımların etkinliğini arttırmaktadır. Üçüncüsü, yukarıda da bahsedildiği gibi otokratik yönetime sahip olan veya uygulayıcı ülkeden kapasite olarak daha büyük bir güce karşı uygulanan yaptırımların kusursuz bir şekilde işe yaraması beklenmemelidir. Zira aynı durum diğer dış politika araçları için de geçerlidir. Dördüncüsü, yaptırımların ciddi anlamda bir etki doğurma potansiyeli var ise askeri tercihlerden kaçınmak en rasyonel politikadır. Askeri seçenekler bu süreçte masadaki varlığını korusa da uygulamaya geçirilmeyerek yaptırımlara fırsat tanınmalıdır. Beşincisi ise yaptırımların daha fazla ülke tarafından uygulanması hem meşruluğunu hem de koordinasyonlu bir şekilde uygulandığı takdirde başarısını arttırmaya olanak sağlayan önemli bir faktördür. Yaptırımların yukarıda da bahsedildiği gibi ilk başvuru araçlarının başında gelme durumu göz önünde bulundurularak bazı durumlarda nihai araç olarak değil aynı zamanda askeri güç kullanımına kadar geçen süre zarfında uygulanma durumu dikkate alınmalıdır. Bu şekildeki hibrid uygulamalar yaptırımların farklı şekilde kullanımına imkân sağlamıştır.

Tüm bu tartışmalardan hareketle dış politikadaki tüm mekanizmaların bir arada düşünülüp tüm seçeneklerin hesaba katılması aslında daha rasyonel bir

19 Önerilerin detayları için bkz. Hufbauer ve diğerleri, *Economic Sanctions Reconsidered*, s. 156-178.

yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimi durumlarda yaptırım kavramının bazen diğer dış politika araçlarının kullanılmadığı durumlarda devreye sokulduğu ve karar vericiler tarafından “bir Őeyler yapılmalı” beklentisi ile uygulanmış olabileceği ihtimali d ş n lmelidir. Bu amaçla kullanılması bile karar vericiler açısından eylem ile söylem arasındaki boşluğu kapatma anlamında karar vericilere yardımcı olmaktadır.²⁰ Ancak ‘bir Őeyler yapılmalı’ beklentisine karşılık uygulanan yaptırımlardan afaki sonuçlar üretmesini beklemek rasyonel bir beklenti olmayacaktır. Dolayısıyla yaptırımların istatistiksel olarak başarı oranlarının düşük çıkması büyük oranda bu beklenti neticesinde uygulanan yaptırımlar ve diğer araçların kullanılmasının mümkün olmaması nedeniyle yaptırımların fazlaca kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Yaptırımların başarısına dair değerlendirmeler aslında alternatif araçların kıyaslanması sonrasında daha da anlamlı olmaktadır. Bu kıyaslama, bizi yaptırımların işe yaramadığı iddiaları karşısında alternatiflerin ne olacağı veya diğer araçların işlevselliğinin ne olduğu yönündeki tartışmalara götürecektir.²¹ Bu sayede gerçekten dış politika alanında gerçekleştirilmesi zor olan bir durum var ise yaptırımların bu hedefi gerçekleştirip gerekleştirmemesiyle alakalı daha rasyonel bir değerlendirme yapılabilir.

Yaptırımların İnan  zerindeki Etkileri

İnan Devrimi sonrasında başta Amerika ve genel itibariyle Batılı  lkeler, Orta-doğu’da önemli bir m tfefikini kaybetmiş ve bölgede Batı’nın çıkarlarına karşı politikalar üreten bir rejim ile karşı karşıya kalmışlardır. Yeni rejim, 2000’li yıllara gelindiğinde Batılı devletler açısından bölgede ‘devrim ihracı’ politikasının yanı sıra, ‘İsrail karşılığı’, ‘terörizme destek’, ‘insan hakları ihlalleri’, ‘şer eksenini tanımlamaları ve ‘nükleer silah elde etme’ gibi gerçeklerle mücadele edilecek düşmanlar arasında ilk sıralarda yerini almıştır. İnan’a uygulanan yaptırımların kapsamı ve hedefi devrimden günümüze kadar dönem dönem farklılıklar göstermiştir. 1980’ler ve 1990’lardaki yaptırımlar genel itibariyle İnan’ın “terörizme desteği” ve ‘insan hakları ihlalleri’ gerçekçe gösterilerek uygulanmıştır. 11 Eylül 2001 saldırıları İnan’ı sıkıştırma adına ABD için önemli bir fırsat sunmuştur. 2002 yılında ise ABD merkezli İnan Ulusal Direniş Konseyi Başkanı Alırza Caferzade’nin Washington’da yaptığı basın toplantısıyla İnan’ın iki gizli nükleer tesisinin açığa çıkması “İnan Nükleer Sorunu” dünya kamuoyuna taşımış ve bu tarihten itibaren günümüze kadar sürecek olan İnan’ın nükleer silah elde ettiği iddiaları gündeme getirilmiştir.

20 Simon Cox, “Are Economic Sanctions Good Foreign Policy?”, *Council on Foreign Relations*, 25 Temmuz 2007.

21 Baldwin, *Economic Statecraft*, s.371.

1979'dan 2000'lerin ortasına kadar İran'a uygulanan yaptırımlar aslında bazı istisnalar dışında stratejik, hedefi net bir şekilde belli olan yaptırımlar olmamıştır. Zira bu dönemde ABD'nin İran'dan pek çok farklı gerekçe ile bir takım politika değişikliği istemesi yaptırımların etkinliğinin sorgulanmasına neden olmuştur. İstenilen hedeflerin bu kadar çeşitli olması yaptırımlara sağlanacak uluslararası katkının da az olmasını ve karşı tarafın tepkisel politikalarını beraberinde getirmiştir. Mevcut hedefler için iyi hazırlanmamış yaptırımların yanı sıra ABD'nin asıl amacının İran'da 'rejim değişikliği istemesi' gibi kuşular, İran'ın yaptırımlar karşısında var olma psikolojisi içerisine girmesine neden olmuştur.²² Yaptırımların bu dönemdeki etkisizliği bu hedeflerin içeriği ve uygulamasındaki problemler ile yakından alakalıdır. İran ile alakalı yaptırımlardaki söz konusu bu tıkanmışlığın 2002 ve bilhassa 2006 sonrası nükleer meselenin devreye girmesi ve yaptırımların çok taraflı hal alması ile yaptırımlar lehine gelişim gösterdiği söylenebilir. Nitekim İran'ın nükleer çalışmalarına şeffaflık getirme ve İran'ı uzlaşma yoluna çekme amacıyla yapılan yaptırımlar uluslararası alanda hem daha fazla destek görmüş hem de İran üzerinde çok daha ciddi etkiler doğurarak İran yaptırımlarının ikinci evresini başlatmıştır. Bu açıdan 2006 sonrasında yaptırımlar ile alakalı iki önemli tespit yapılabilir. Birincisi tek taraflı yaptırımlara ek olarak çok taraflı yaptırım uygulamaları başlatılmıştır. İkincisi ise yaptırımlar neticesinde istenilen hedeflerin kısmen daraltılarak hedeflerin normal dış politika araçlarında olması gereken 'rasyonel' düzeye (örneğin nükleer konu) çekilmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda yaptırımları etkisiz kılacak eski uygulama hataları da en aza indirilmiştir.

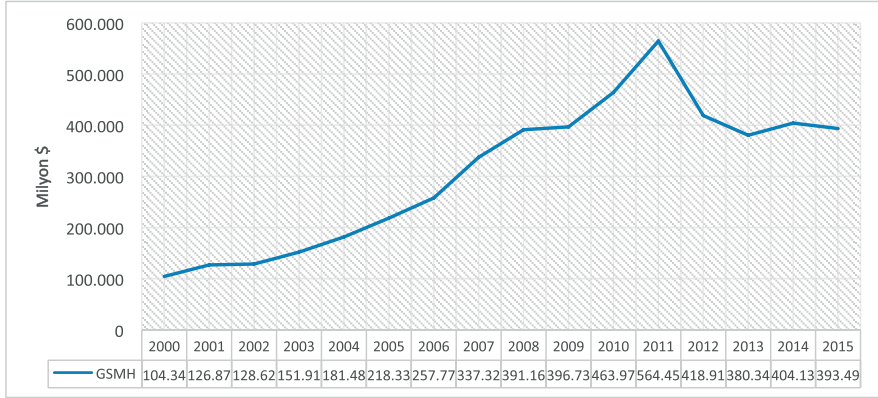
Temel Makro Ekonomik Veriler Üzerindeki Etkileri

İran'a uygulanan yaptırımların nihai hedefi nükleer meseleyi çözüme kavuşturmak olsa da bu hedefe ulaşmada İran yönetimini zorlayacak alanların başında ekonomi gelmektedir. Ekonominin doğrudan halkı ilgilendiren yönü, ulusal gücün önemli bir ayağını oluşturması ve yaptırımların ekonomi ağırlıklı olması bu baskının kurulmasındaki en önemli unsur olmuştur. İran ekonomisi devrimden bu yana potansiyelinin oldukça altında bir grafik çizmiştir. Bu duruma İran'ın ekonomi yönetimiyle alakalı politikaları neden olarak gösterilebilir; kötü ekonomik yönetim, yapısal sorunlar, kısmen sahip olduğu rantiyer devlet yapısı vs. İran'ın gelişimini engelleyen dinamiklerdir. Ancak tüm bunlar İran yöneticilerinin alacağı kararlar ve rasyonel ekonomi politikalarıyla bir şekilde uzun vadede de olsa çözüme ihtimali olabilecek konulardır. Aynı zamanda bu yapısal sorunlar bir dereceye kadar katlanılabilecek seviyede ve halkın tolere edebileceği şiddette olmuştur. Yaptırımlar ise İran'ın bu yapısal sorunlarıyla

22 O'Sullivan, s.11-12.

birleşerek çözümün İran'ın elinden alınmasına yol açmış ve kontrolü yaptırımları uygulayan ülkelere vermiştir. Özellikle yaptırımlar ile birlikte enflasyon, ekonomik büyüme, işsizlik, dış ticaret hacmi gibi temel makro veriler üzerindeki etkiler kayda değer ölçüde olmuştur.

şekil 1: Yıllara Göre İran'ın Gayri Safi Milli Hasılası

Kaynak: IMF²³

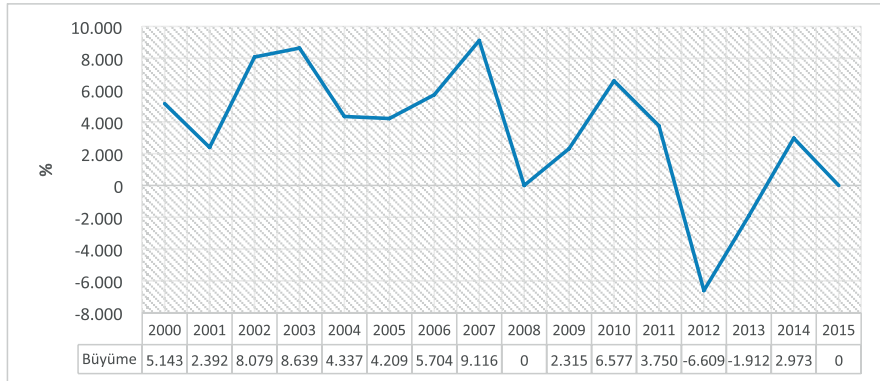
Yaptırımların ekonomik etkileri İran GSMH'si üzerinde net bir şekilde görülebilmektedir. Özellikle 2010 sonrasında artan baskılar İran ekonomisinin iki yıl üst üste daralmasına neden olmuştur. şekil 1'de g r ld ği gibi İran GSMH'si nüfus, stratejik konum ve zengin doğal kaynaklarına karşılık sadece 2011 yılında 500 milyar \$'ı aşabilmiştir. 2000-2008 yılları arasında GSMH, petrol fiyatlarının hızlı tırmanışıyla doğru orantılı olarak gelişim gösterse de potansiyelinin oldukça altında kalmıştır. 2001 yılında 104 milyar \$ olan İran GSMH'si 2011 yılına geldiğinde 564 milyar \$ ile 6 kata yakın bir artış göstermiştir. 2009 yılında küresel kriz ile bağlantılı olarak petrol fiyatlarının düşmesiyle birlikte İran'ın ekonomik büyümesi olumsuz yönde etkilense de 2010 yılında hızlı bir şekilde büyümeye devam etmiştir. 2011 yılına kadar uygulanan tek taraflı Amerikan ve BMGK yaptırımlarının etkisinin görülmesini engelleyen en önemli dinamik yüksek seyreden petrol fiyatları ve yaptırımların kısmen gevşek bırakılarak istenilen desteğin uluslararası anlamda verilmemesi olarak gösterilebilir. İran'ın ekonomik gelişimi ile petrol fiyatları arasındaki hassas ilişki nedeniyle artan petrol fiyatları GSMH'nin artmasını desteklemiştir. Ancak 2011 sonrasında küresel petrol fiyatlarının rekor seviyelere çıkmış olmasına karşılık (bknz. şekil 5.) İran'ın GSMH'sinin önemli oranda azaldığı g r lm ştir. 2012 ve 2013 yılında GSMH sırasıyla 418 ve 380 milyar \$'a ge-

23 IMF World Economic Outlook Database, April 2015.

rilemiştir. Söz konusu gerileme 2011 yılı GSMH'sine göre % 35'lik bir düşüş anlamına gelmektedir. Bu durum uygulanan yeni yaptırımların uygulayıcı devletler lehine sonuç ürettiğini göstermektedir. Zira İran siyaseti ve ekonomisi için bu dönemde değişen tek dinamik yaptırımların sıkılaştırılarak etkinliğini artırma yönünde uluslararası bir baskının oluşmuş olmasıdır. İran'ın kötü ekonomi politikası veya iç faktörler ekonominin kötü gidişatını kısmen açıklasa da bu şartların geçmişteki ekonomik performansı için de geçerli olduğu düşünüldüğünde 2012 sonrasında yaşanan ekonomik gerilemenin önceki yıllara kıyasla çok daha kötü olması yaptırımlar gibi dış dinamiklerden kaynaklandığını göstermektedir.

ABD, BMGK ve AB üçlü yaptırımları nedeniyle bu dönemde geçmişteki gibi GSMH artışları görülmemiş, aksine İran tarihinde son 20 yıldır görülmeyen negatif büyümeyle karşı karşıya kalınmıştır. İran'ın son 15 yıllık büyüme oranlarına bakıldığında yaptırımların şiddetini artırması sonrasında bu oranlarda yavaşlama ve negatif büyüme sorunu ortaya çıkmıştır (Bknz. Şekil 2). Yaptırımlar, 2010 ve özellikle 2012 sonrasında AB'nin devreye girmesi ve diğer tek taraflı uygulamaların sıkılaştırılması nedeniyle etkin bir araca dönüşmüştür. Bu yaptırımlar İran'ın özellikle enerji, taşımacılık, sigorta ve finans alanlarında ciddi sorunlar ortaya çıkartmıştır.

Şekil 2: Yıllara Göre İran Ekonomisinin Büyüme Oranları

Kaynak: IMF²⁴

İran'a yaptırım kararı içeren ilk BMGK kararı 2006 Aralık ve ardından 2007 Mart ayında alınmıştır. Şekil 2'de de görüldüğü üzere bu dönemdeki büyüme oranlarına bakıldığında 2007 sonlarındaki büyüme oranlarında

24 IMF World Economic Outlook Database, April 2015.

bir düşüş yaşandığı gözlemlenmektedir. Aynı dönem küresel ekonomik krizin de etkisiyle yaptırımların etkileri artmış ve 2009 yılında sadece % 2 oranında büyüebilmiştir. Krizin atlatıldığı 2010 döneminde ise büyüme oranlarının yükselen petrol fiyatlarına bağılı olarak arttığı görülmektedir. Ancak 2010 yılında ABD'nin tek taraflı aldığı CISADA²⁵ kararlarının etkisiyle İran'da enerji ve finans sektörü zorlamalar ile karşılamıştır. 2011 yılı sonunda daha önceden bir şekilde yaptırım uygulanmayan İran Merkez Bankası'na da tek taraflı Amerikan yaptırımlarının uygulanması ve yabancı bankalara İran ile iş yapmaları durumunda sınırlamalar getirilmesi İran açısından durumu zorlaştırmıştır. Bu yaptırımlara BMGK'nin 2010 yılı Haziran ayında aldığı 1929 sayılı yaptırım kararı ve AB'nin de ilk olarak aynı yıl aldığı yaptırım kararları İran'ı küresel finans sisteminden tecrit etmiştir. AB yaptırımları 2012 sonrası ise petrol, sigortacılık, bankalar arası finansal işlemler gibi birçok alanı kapsayarak doruk noktasına ulaşmıştır. İran'da Ahmedinejad yönetiminin popülist ekonomi politikaları neticesinde zaten yapısal sorunlara sahip olan İran ekonomisi yaptırımlar ile birlikte daha da kırılğan hale getirilmiştir.

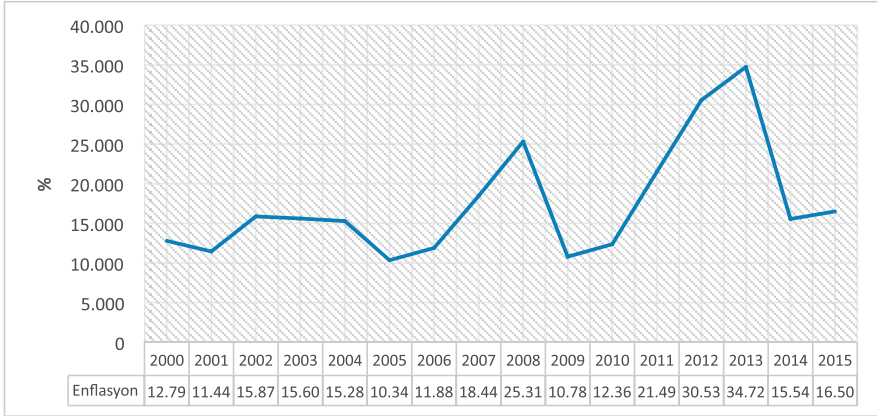
İran ekonomisi İran-Irak Savaş'ı sonrası görmüş olduğu negatif büyüme performansını o tarihten bu yana ilk defa 2012 ve 2013 yıllarında yaşamıştır. Bu yıllarda İran ekonomisi sırasıyla %-6,6 ve %-1,9 oranlarında daralarak en kötü performanslarından birisini göstermiştir. Şekil 2'deki grafikte görüleceği üzere 2000-2010 yılları arasında ortalama %5 oranında büyüme trendi yakalayan İran ekonomisinin yaptırımlardan kaynaklı negatif büyüme oranının da etkisiyle böylesi bir baskının devam etmesi halinde bu trendi yakalaması önümüzdeki yıllarda zor gözükmektedir. İran ekonomisinin kötü performansıyla alakalı yaptırımların olmaması durumunda  n görülen senaryolar, yaptırımların etkilerini özetler niteliktedir. Şayet İran ekonomisine yönelik 2010 yılı sonrasında uygulanmaya başlanan yaptırımlar olmasaydı İran ekonomisinin 2015 yılı itibarıyla şu anki ekonomik b y kl ğnden %15 ila %20 arasında daha büyük olacağı tahmin edilmiştir.²⁶ Nitekim iki yıl art arda negatif büyüme oranlarının ardından İran ile P5+1  lkeleri arasında Kasım 2013'te varılan geçici anlaşmayla yaptırımların kısmen duraklatılması, müzakere sürecinde İran'ın dondurulmuş varlıklarından bir kısmının serbest bırakılması ve siyasi atmosferin olumlu havasıyla İran ekonomik anlamda az da olsa toparlanma eğilimi göstermiştir.

25 Fact Sheet: Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act (CISADA), U.S. Department of State, 1 Temmuz 2010, <http://www.state.gov/e/eb/esc/iransanctions/docs/160710.htm>, (10.05.2016).

26 "Remarks of Secretary Jacop J. Lew at The Washington Institute for Near East Policy 30th Anniversary Gala," 20 Nisan 2015, <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl0040.aspx>, (20 Mayıs 2016).

İran ekonomisinin kronik sorunu haline gelen enflasyon ise söz konusu kötü gidişatın halk üzerindeki en somut yansıması olarak okunabilir. İran Riyali'nin değer kaybetmesi enflasyonu yükselten önemli bir etken olmuştur. Şekil 3'te görüldüğü üzere İran, 2000 yılından bu yana çift haneli enflasyon oranlarıyla mücadele etmek durumunda kalmıştır. 2000 ile 2009 yılları arasında ortalama %15 civarında seyreden enflasyon oranı 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla %30,53 ve %34,72 ile oldukça yüksek oranlara çıkmıştır. Ayrıca çok taraflı yaptırımların başladığı tarih olan 2006 yılından Kasım 2013'te imzalanan geçici anlaşmaya kadarki süreçte enflasyon oranı ortalama % 20 oranında gerçekleşmiştir. 2010 yılı sonunda yaptırımların artması ve İran ekonomisi üzerindeki artan etkisi nedeniyle dönemin Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın akaryakıt ve gıda alanlarındaki devlet sübvansiyonlarını kaldırması ise enflasyonu daha da yükseltmiştir.²⁷

Şekil 3: Yıllara Göre İran'da Enflasyon Oranının Yükselişi ve Düşüşü

Kaynak: IMF²⁸

Enflasyona dair önemli olan bir diğer faktör ise Şekil 3'te görüldüğü üzere dalgalanmaların çok sık yaşanması ve bir önceki oran ile bir sonraki oran arasında ciddi farkların olmasıdır. Söz konusu bu asimetri, belirsizliği arttırarak ekonomik anlamda faaliyet gösterecek kesimlerin beklentilerini olumsuz etkilemekte, özellikle tasarruf ve yatırım gibi alanlarda olumsuz sonuçlar getirebilmektedir.²⁹ Öte yandan resmi rakamların yanı sıra gerçek enflasyonun

27 Michelle Moghtader, "Iran to cut gasoline subsidy this week, in test or rouhani's support", *Reuters*, 21 Nisan 2014.

28 IMF World Economic Outlook Database, April 2015.

29 Harun Öztürkler, "İran Ekonomisinin Genel Özellikleri", *Ortadoğu Analiz*, Cilt. 4, Sayı. 40, Nisan 2012, s.90.

çok daha yüksek olduğu ve 2011-2013 yılları arasındaki gerçek enflasyonun ortalama %50-%70 arasında olduğu tahmin edilmektedir.³⁰

2012 yılı sonrasında AB'nin almış olduğu bir dizi yaptırım kararı, şidde-tini arttıran tek taraflı Amerikan yaptırımları ve BMGK kararları ise yaptırımların İran üzerindeki etkilerini daha da arttırmıştır. AB'nin almış olduğu yaptırım kararlarında İran enerji sektörü hedef alınmış, bu sektörün gelişmesine katkı sağlayacak teknoloji ve ekipmanın temin edilmesi yasaklanmıştır. Petrol ticareti ve tankerlere yapılan sigorta işlemleri durdurulmuştur. Ayrıca bankalar arası elektronik fon transferinin gerçekleştirilmesini sağlayan Belçika merkezli SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication / Küresel Bankalar Arası Finansal Telekomünikasyon Kuruluşu) sisteminin İran'ın yaptırım uygulanan bankalarının kullanımına kapatılması kararlaştırılmıştır. Bu karar İran'ın uluslararası finansal transferleri yapamaması ve İranlıların yurt dışı ile herhangi bir para transferi işlemi gerçekleştirememesi yani kısaca dünya ile finansal bağının kesilmesi anlamına gelmektedir. AB ayrıca BM'nin yaptırım kararı aldığı birey ve kurumların listesini de genişletmiştir.³¹ Tüm bu kararlar 2000'lerin başında artan tek taraflı Amerikan yaptırımlarının ABD tarafından çok taraflı hale getirme gayretinin bir sonucu olarak okunabilir.

Yaptırımların bir diğer etkisi ise İran para birimi üzerinde olmuştur. SWIFT yaptırımları ve petrol piyasasına getirilen yaptırımlar İran'ın ticaretini sınırlandırmış, petrol gelirlerinde de ciddi bir azalmayı beraberinde getirmiştir. Bu durum İran para biriminin değer kaybetmesine neden olmuştur. 2012 yılı başında 1 dolar 16.000 İran Riyali iken 2013 Nisan'ında 36.000 Riyale çıkarak yaklaşık % 125 değer kaybına uğramıştır.³² Bu durum enflasyon ile birleşerek İranlıların alım gücüne de yansımıştır. 2006 ve 2013 yılları arasında et, süt, ekmek, pirinç gibi temel gıda malzemelerinde ciddi fiyat artışları gözlenmiştir. Asgari  crete 2010–2013 arasında İran Riyali cinsinden ortalama %15'in üzerinde zam yapılmıştır. Buna karşılık riyalin değer kaybı ve artan enflasyon nedeniyle 2010 yılında asgari ücret aylık 300 milyon riyalden (275 dolar) 2013 itibariyle 487 milyon riyale çıkmış ancak dolar olarak karşılığı 134 dolara ge-

30 Kenneth Katzman, *Iran Sanctions*, Congressional Research Service, RS20871 3 Kasım 2015, s. 48.

31 Ruairi Patterson, "EU Sanctions on Iran: The European Political Context", *Middle East Policy*, Vol. 20, No. 1, s.136.

32 Kasia Klimasinska and Ian Katz, "Useless Rial Is U.S. Goal in New Iran Sanctions, Treasury Says", Bloomberg Bsinness, 6 Haziran 2013.; Steve H. Hanke, "Value of the Iranian Rial Hits an All Time Low", *CATO Institute*, 4 şubat 2013.

rilemiştir.³³ İran para birimine olan güvenin sarsılması ise ülke ekonomisi ve halk üzerinde derin etkilere sebep olmuştur. Birçok insan Dolar ve Euro ile paralarını değiştirmiş veya değerli metal veya gayrimenkule yönelmiştir. Bu anlamda İran'da psikolojik bir etki oluşturulmuş ve Riyalin değer kaybı daha da tetiklenmiştir.³⁴

İran Petrol Endüstrisi ve Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri

Petrol, İran ekonomisinin ve ülkenin gelişimi için hayati derecede önemlidir. Yapılan petrol ihracatının İran ekonomisindeki ağırlığı oldukça fazladır. İran'da bütçe gelirlerinin yaklaşık yüzde 50-60'ı ve ihracat gelirlerinin ise yaklaşık yüzde 80'i petrole dayalı³⁵ olduğundan yaptırımların İran'da ilk hedeflediği ve etkisini ilk gösterdiği alanların başında enerji sektörü gelmektedir. Bu alan İran ekonomisinde domino etkisi yaparak yukarıda anlatılan ekonominin diğer alanlarını da etkilemiştir.

2006 sonrası dönemi, ABD için BMGK kararlarını genişletme ve başta AB ülkeleri olmak üzere yeni yaptırım kararları alması için bu ülkelerin ABD tarafından 'ikna' edilme dönemi olarak tanımlayabiliriz. 2011 sonu itibarıyla AB'nin denkleme dâhil olmasıyla bu 'ikna' süreci ABD açısından olumlu sonuçlar vermiştir. AB, İran'ın hem petrol ihracatını hem de üretimini etkileyecek tedbirler almıştır. 2012 yılında uygulanan yaptırımlarla İran'ın enerji sektörünü geliştirecek teknoloji ve ekipmanları temin edebilmesi yasaklanmış, İran Merkez Bankasının AB içerisindeki varlıkları dondurulmuş, İran'dan petrol ithalatı yasaklanmış ve petrol taşımacılığında önemli bir yeri olan tankerlere sağlanan sigortacılık faaliyeti durdurulmuştur. Ayrıca finansal alanda getirilen SWIFT yaptırımları İran'ın bankacılık işlemleri yapmasını neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Buna alternatif olabilecek altın karşılığı ticareti de yasaklayan AB yaptırımları İran ekonomisini adeta kilitlemiştir. İran'ın uluslararası finansal sisteme girişinin engellenmesi ve yabancı yatırımların azalması İran ekonomisine büyük zararlar vermiştir. Total ve Shell gibi petrol şirketlerinin İran'daki petrol ve doğalgaz projelerini durdurma kararı alması İran enerji sektörünü zora sokmuştur.³⁶ Söz konusu yaptırımlar nedeniyle uzun süredir yaptırımla-

33 "Iran in numbers: How cost of living has soared under sanctions", *BBC*, 7 Haziran 2013.

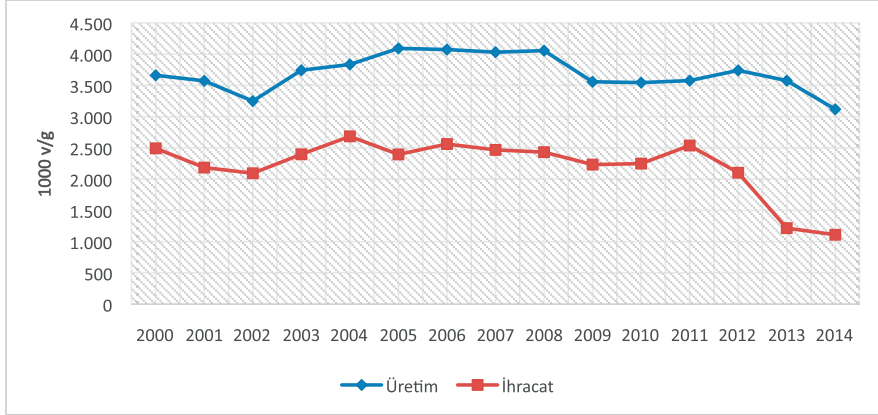
34 Mohammad Ali Shabani, "Iran's 'Dignity' Dialogue", *Foreign Affairs*, 30 Mart 2015.

35 "Who Gains and Who Loses from Plunging Oil Prices in the Middle East and North Africa Region?", *World Bank*, 29 Ocak 2015.

36 Evaleila Pesaran, "Challenges facing the Iranian economy", Rouzbeh Parsi, (Ed.), *Iran: A Revolutionary Republic In Transition* içinde (41-61), Paris: European Union Institute for Security Studies, Şubat 2012, s.53.

rın etkisinin reddedildiği İnan cephesinde dönemin cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın ilk defa yaptırımların çok sert olduğu yönünde yaptığı açıklama yeni bir dönemin işareti olarak okunabilir.³⁷

Şekil 4: Yıllara Göre İnan'ın Petrol  retim ve İhracatı

Kaynak: OPEC

İnan'ın 2000 yılından bu yana petrol üretim ve ihracat verilerine bakıldığında yaptırımların İnan petrol endüstrisi üzerindeki etkileri görülebilmektedir. Küresel talebin azaldığı veya krizlerin yaşandığı dönemlerde İnan'ın diğer petrol üreten ülkelerde olduğu gibi petrol üretiminin ve ihracatının düştüğü görülmüştür. Örneğin 2009 yılında küresel ekonomik kriz nedeniyle düşen talep sonucu petrol ihracatı hafif bir düşme eğilimi göstermiş ancak günlük 2,2 milyon varilin atına inmemiştir. Şekil 4'te görüldüğü üzere İnan, 2000-2012 yılları arasında günlük ortalama 2,3 milyon varil petrol ihracatı yapmıştır. Ancak 2011 sonrası ağırlaşan yaptırımlar nedeniyle 2012 yılında günlük 2,1 milyon varile, 2013 yılında 1,2 milyon varile ve 2014 yılında rekor seviyede düşerek 1,1 milyon varile gerileyerek İnan ekonomisinin önemli bir gelir kaynağı olan petrol gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. İnan'ın 2014 yılındaki petrol ihracatı yaptırımların yoğunlaşmaya başladığı 2011 yılı öncesi ihracatına göre %56 oranında azalmıştır.

İnan'ın söz konusu petrol ihracatındaki ve dolayısıyla gelirlerindeki azalmanın yaptırımlardan kaynaklandığının teyit edilmesi bakımından bu periyodlardaki küresel petrol fiyatlarının seyrine göz atmak faydalı olacaktır. Zira sadece petrol ihracatı değil aynı zamanda petrol fiyatları da elde edilen geliri

37 Thomas Erdbrink and Rich Gladstone, "Iran's President Says New Sanctions Are Toughest Yet", *International New York Times*, 3 Temmuz 2012.

belirleyebilmektedir. Aşağıda Şekil 5'te varil başına ortalama ham petrol fiyatlarının yıllara göre değişimi gösterilmektedir. Şekilde de görüldüğü üzere 2000'lerin başında petrol fiyatları hızlı bir şekilde artmış ve 2008 yılında varil başına 100 doları aşmıştır. 2009 krizi nedeniyle yaşanan talep azalması fiyatları aşağıya çekse de bir yıl sonra fiyatlar toparlanma eğilimine girmiştir. Yaptırımların etkisinin ölçülmesi bakımından önemli aralık olan 2011-2014 arası ise petrol fiyatlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2011 yılında varil fiyatı 117 dolar ile rekor kırmış sonraki yıllarda ise sırasıyla 115 dolar, 110 dolar ve 2014 yılında 98 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında ise küresel büyümenin yavaşlaması, petrol üretici ülkelerin pazar payı endişesi gibi nedenler³⁸ dolayısıyla petrolün varil fiyatı 39 doları görmüştür. Burada bizi ilgilendiren kısım yaptırımların şiddetini arttırdığı 2011 sonu ile geçici anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2014 Ocak ayı arasındaki dönemdir. Bu dönem aralığında petrol fiyatlarının oldukça yüksek seyretmesi İran ekonomisinin kötü gidişatının petrol fiyatlarıyla alakalı olmadığını göstermektedir.

Şekil 5: Yıllara Göre Küresel Petrol Fiyatlarındaki Artış ve Azalışlar

Kaynak: BP³⁹

ABD'nin bu dönemde İran'a enerji yaptırımları nedeniyle tedirgin olan AB ülkelerinin petrole ulaşma imkânlarını genişletmesi yaptırımlara verilen desteğin artırılmasında önemli bir unsur olmuştur. AB ve Güney Asya ülkeleri İran petrolünün uluslararası piyasaya girememesi nedeniyle petrol fiyatları

38 Petrol fiyatlarının düşme sebeplerine dair bakınız. Mahfi Eğilmez, "Petrolün Ekonomisi", 2 Aralık 2014, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/petrolun-ekonomisi.html>, (25 Nisan 2016).

39 BP Statistical Review of World Energy 2016., <http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html> (25 Mayıs 2016).

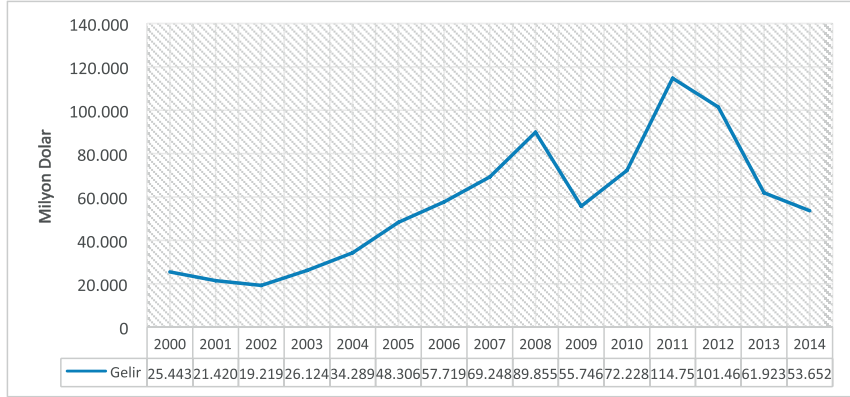
nın yükseleceği korkusu yaşamışlardır. Zira İnan 2012 yılındaki yaptırımlarından sonra dünyayı Hürmüz Boğaz'ını kapatmakla tehdit etmişti.⁴⁰ Ancak 2012 yılına gelindiğinde ABD'nin de etkisiyle Irak ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin petrol üretim ve ihracatlarını arttırmaları bu tehlikenin  nlenmesine neden olmuştur. Buna ABD'nin kaya petrol  üretimine geçmiş olması da eklenince söz konusu tehlike petrol ithalatçısı ülkeler için tamamen ortadan kalkmıştır. Irak, bu dönemde petrol ihracatını kayda değer bir şekilde arttırmış, 2010 yılında günde 1,8 milyon varil petrol ihracatı gerçekleştirirken 2014 yılında bu 2,5 milyon varile çıkmıştır. Aynı dönemde İnan'ın petrol ihracatı ise günlük 2,2 milyon varilden 1,1 milyon varile gerilemiştir. Suudi Arabistan'ın da petrol ihracatı aynı dönemde artmıştır.⁴¹ Irak ve Suudi Arabistan'ın petrol üretimlerini arttırmasının ne kadarı İnan'ı sıkıştırmak ne kadarı pazar payını kaybetmeme nedeniyle yapıldığı kesin olarak bilinmese de yaptırımların etkisini arttırmaya hizmet ettiği bir gerçektir. ABD'nin bu şekilde yaptırımların yan etkilerini önleyici politikası, yaptırımların etkinliğini maksimum seviyeye taşınması anlamında oldukça etkili olmuştur. Zira eskisinden farklı olarak enerji arz sınıktısının yaşanması engellenerek İnan'a yaptırım uygulayan ülkelerin zarara uğraması  nlenmiş ve bu ülkelerin yaptırımlara verdiği destek artmıştır.

Bu dönemde İnan'ın petrol gelirlerindeki değişim de yaptırımların İnan ekonomisine maliyetinin görülmesi bakımından açıklayıcıdır. 2000'li yılların başında petrol fiyatlarının hızlı bir şekilde tırmanmasıyla önemli oranda artan İnan petrol gelirleri aşağıdaki şekil 6'da g r ld ğu gibi 2000 yılında 25 milyar \$'dan 2008 yılında 89 milyar \$'a çıkmıştır. 2009'da yaşanan küresel krizin petrol fiyatlarını aşağı çekmesi nedeniyle İnan'ın petrol gelirleri de 2009'da 55 milyar dolara gerilemiştir. Bu tarihten sonra toparlanan petrol fiyatlarının da etkisiyle İnan petrol gelirleri tekrar hızlı bir şekilde artmış ve 2011 yılında 114 milyar dolar olmuştur. Ancak 2011 sonu itibariyle şiddetlenen çok taraflı yaptırımlar ve bilhassa İnan enerji sektörüne getirilen kısıtlamalar İnan petrol gelirlerinin azalmasına neden olmuştur. Bu dönemdeki petrol fiyatlarının şekil 5'te g r ld ğu gibi yüksek seyretmiş olması İnan'ın petrol ihracat gelirinin azalmasının temel sebebinin yaptırımlar dolayısıyla azalan petrol ihracatından kaynaklandığını göstermektedir. şekil 6'da g r ld ğu üzere 2012 yılında İnan'ın petrol ihracat gelirleri 101 milyar dolara, 2013 yılında 61 milyar dolara ve 2014 yılında 53 milyar dolara gerilemiştir.

40 "İnan'ın Hürmüz Boğaz'ını kapatma tehdidi", *Sabah*, 11 Ocak 2012.

41 OPEC Annual Statistic Bulletin 2015.

Şekil 6: Yıllara Göre İran'ın Petrol İhracatından Elde Ettiği Gelir

Kaynak: OPEC

AB yaptırımlarının İran petrol ihracatına etkileri İran'dan petrol ithal eden ülkelerin ithalat miktarlarındaki değişimlerde de görülmektedir. AB yaptırımları nedeniyle enerji ve sigorta alanında getirilen sınırlamalar bu alanda iş yapan şirketlerin büyük çoğunluğunun AB'nin sağladığı sigorta düzenlemelerine tabi olması nedeniyle (dünyadaki tankerlerin %95'i bu sigortadan faydalanmaktadır) İran'ın petrol ihracat ve taşımacılık faaliyetleri yapması zorlaşmıştır.⁴² Yaptırımların uygulanmaya başladığı tarih olan 2011 sonundan geçici nükleer anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarih olan 20 Ocak 2014 itibarıyla söz konusu ithalatçı ülkelerin ithalat miktarlarındaki değişim aşağıda Tablo 1'de net bir şekilde görülmektedir. AB, İran'dan günlük ortalama 600.000 varil petrol alırken 2014 itibarıyla bu rakam neredeyse sıfıra inmiştir. Çin, Japonya, Hindistan gibi diğer ülkelerin de İran'dan petrol ithalatına devam etmelerine rağmen önemli oranlarda azalttıkları görülmektedir. Bu ülkelerin ithalat miktarlarını sıfıra indirmemeleri alternatiflerin bulunamaması nedeniyle olmuştur. ABD bu dönemde söz konusu ülkelerin durumunu göz önünde bulundurarak belirli oranları aşmamak kaydıyla bazı istisnalar yayınlamıştır. Yaptırımları uyguladığını gösteren bu ülkeler için İran petrollerine bağımlılıkları nedeniyle belirli oranlarda ithal etmeleri yönünde bazı ayrıcalıklar⁴³ tanıyarak yaptırımları destekleyen ülke sayısını artırma politikasını devam ettirmiştir.

42 Isaac Arnsdorf, "Iran Oil Curbs Extend to 95 % of Tankers in EU Insurance Rules", *Bloomberg Business*, 27 Ocak 2012.

43 Söz konusu ayrıcalıkların tanındığı birkaç örnek için bakınız. Timothy Gardner, "U.S. extends Iran oil sanctions waivers to China, South Korea", *Reuters*, 29 Kasım 2013.; Indria Lakshmanan, "U.S. Exempts India, South Korea From Iran Oil Sanctions", *Bloomberg Business*, 12 Haziran 2012.

Tablo 1: İnan'dan Petrol İthal Eden önemli ülkeler ve Petrol İthalatlarındaki Azalma

�lke/Blok	2011 Ortalama	Ortak Eylem Planının başladığı tarih olan 20 Ocak 2014 itibariyle Ortalama
Avrupa Birliği (�zellikle İspanya, İtalya ve Yunanistan)	600,000	�nemsiz
Çin	550,000	410,000
Japonya	325,000	190,000
Hindistan	320,000	190,000
Güney Kore	230,000	130,000
Türkiye	200,000	120,000
Güney Afrika	80,000	�nemsiz
Malezya	55,000	�nemsiz
Sri Lanka	35,000	�nemsiz
Tayvan	35,000	10,000
Singapur	20,000	�nemsiz
Diğer	55,000	�nemsiz
Toplam	2,5 milyon v/g	1,057 milyon v/g

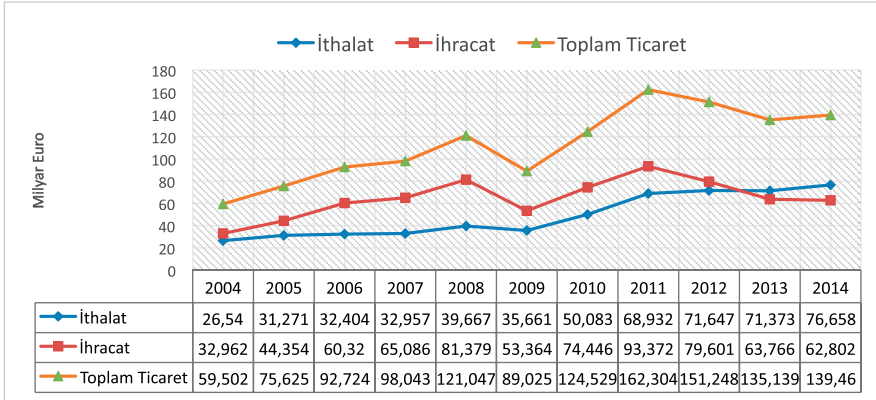
Kaynak: Kenneth Katzman, CRS Report, 3 Kasım 2015, s.21.

2011 yılı sonunda arttırılan yaptırımlarla İnan'ın küresel bankacılık sisteminden tecrit edilmesi, devlet kurumları ve özel sektörün birçok alanda faaliyet yapmasını zorlaştırmıştır. Yaptırımlar, İnan ekonomisinde üretim ve ithalat maliyetlerini arttırarak ithalata bağlı sektörlerde önemli kayıplara neden olmuştur. Özellikle ihrac kaleminin en önemli unsuru olan petrol ihracatında yaşanan gerileme toplam ihracata da yansımış, hem ihracat hem ithalat rakamlarında gerileme yaşanmıştır. Sadece rakamsal gerileme değil, aynı zamanda en fazla ticaret yapılan ülke sıralamasında da son 10 yıllık periyod için değişiklikler gözlenmiş; Avrupa  lkelerinin yerini başta Çin olmak üzere Asya  lkeleri almıştır. İnan'ın toplam ticaretinde özellikle 2012 sonrası önemli d şuş gözlenmiştir. Aşağıda Tablo 7'de görüldüğü üzere ihracat ve ithalat rakamlarında gözle görülür ilk değişim BMGK'nın 2006 yılı sonunda İnan'a karşı almış olduğu ilk yaptırım kararından sonra olmuştur. Her ne kadar gerileme

yaşanmamış olsa da önceki yıllara göre oransal olarak artışlar azalmıştır. 2008 sonunda dünyada yaşanan ekonomik krizden İran da nasibini almış hem ihracatında hem de ithalatında düşüş yaşamıştır. 2008 yılında 39 milyar Euro olan ithalatı yüzde 10'luk bir azalmayla 2009 yılında 35 milyar Euro'ya düşmüştür. İhracat rakamlarındaki durum ise daha dramatik bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu dönemde petrol fiyatlarının varil başına 106 dolar seviyelerinden 68 dolar civarına düşmesi ihracatının önemli bir bölümünün petrole dayalı olması nedeniyle önemli oranda düşmüştür.(Bakınız şekil 5)

Şekil 7'de görüldüğü üzere 2009 krizinin etkisinin azalmasıyla İran'ın toplam ticareti yeniden yükselişe geçmekle birlikte bu durum ancak 2011 sonuna kadar devam edebilmiştir. Bu tarihten sonra çok hızlı kayıplar yaşanmıştır. 2011 yılında 162 milyar Euro olan toplam dış ticareti 2012'de 151 milyar Euro, 2013 yılında ise 135 milyar Euro olmuştur. İthalat ve ihracat rakamları da çok taraflı yaptırımların şiddetini artırdığı 2011 sonrasında geçici anlaşmanın yürürlüğe girdiği 2014 Ocak arasında önemli oranda ya azalmış ya da artış hızı yavaşlamıştır. İhracat 2011 yılında 93 milyar dolardan 2013 yılında 63,7 milyar dolara gerilemiştir. Aynı yıl aralığında ithalat ise 68,9 milyardan 71,3 milyar dolara çıkarak potansiyelinin oldukça altında olacak şekilde artmıştır.

Şekil 7: Yıllara Göre İran'ın İhracat, İthalat ve Toplam Ticaret Hacmi

Kaynak: Avrupa Komisyonu Ticaret İstatistikleri⁴⁴

Dış ticarete yaşanan değişimlerin yanı sıra bir diğer önemli gelişme ihracat ve ithalat yapılan ülke sıralamasında yaşanan değişikliklerdir. Yaptırımların artış gösterdiği ve çok taraflı hale geldiği 2006 yılı ve şiddetini artırdığı 2011 yılı sonunda bu değişim net bir şekilde görülebilmektedir. İran'ı bu şekilde

44 European Union, Trade in goods with Iran, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113392.pdf, (25 Mayıs 2016).

değişime iten temel sebep ise yaptırımlar nedeniyle ticaretin ve finansal aktivitelerin zorlaştığı ülkelerin yerine yeni pazarlar bulma gereksinimi olmuştur. Söz konusu hamle yaptırımlar nedeniyle ortaya çıkan kaybın engellenmesine yönelik yapılmaya çalışılsa da yukarıdaki verilerden de görüldüğü üzere telafi istenilen ölçüde gerçekleşmemiştir. 2010 sonrasında yatırım zincirine AB'nin de d h l olmasıyla İran, ticaretini özellikle petrol ihracatı ve bazı ithal edeceği ürünler için başta Çin olmak üzere Asya pazarına yönelmiştir.⁴⁵

2003 yılından 2011 yılına kadar İran'ın ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında AB  lkelerinin payının yüksek olduğu görülmektedir. Aynı zamanda bu tarihler arasında Çin'in de üst sıralara çıktığı görülmüştür. AB  lkeleri 2011 yılına kadar İran'ın ithalatında ilk sıradaki yerini korusa da ülke bazında Almanya, Fransa ve İtalya gibi önemli Avrupa  lkelerinin alt sıralara gerilediği görülmektedir. Özellikle İran'ın Asya pazarına yönelmesi Çin ve Güney Kore gibi ülkelerin İran ithalatında üst sıralara çıkmasına neden olmuştur. Buna bir örnek verecek olursak 2003 yılında Çin'in İran'ın ithalatındaki payı 2003 yılında %7,4'ten 2013 yılında %29'a çıkmıştır. İhracattaki durum da aynı şekilde gerçekleşmiştir. Özellikle 2010 ve 2012 yılında getirilen AB yaptırımları sonrası başta petrol nedeniyle azalan ihracatını İran, Asya pazarına yönelerek telafi etmeye çalışsa da toplam ticaretindeki gerilemeyi engelleyememiştir.⁴⁶

Mart 2012'den itibaren SWIFT sisteminden İran'ın çıkarılması İran'ın küresel finans sisteminden tecrit edilmesine neden olmuştur. Bunun  zerine çok sayıda şirket İran'daki faaliyetlerine yaptırımlar nedeniyle son vermiş veya ileride gelecek baskı ihtimallerine karşı bu ülkedeki faaliyetlerini gözden geçirmişlerdir. Bu şirketlerin en önemli kaygıları uluslararası alanda İran ile iş yapan şirket olarak anılmalarından duydukları rahatsızlık olmuş ve Amerika'nın diğer ülkelere de baskı yaparak bu şirketlerin uluslararası alanda iş yapmalarını engelleme ihtimalinden çekinmişlerdir.⁴⁷ Bu da İran ile iş yapmak isteyen yatırımcılar açısından oldukça zorlayıcı bir konjonktür oluşturmuştur. Dolayısıyla yaptırımlar İran'ın başta petrol endüstrisi olmak üzere dış ticaret hacminde önemli kayıplara neden olmuştur. Bununla bağlantılı olarak temel makroekonomik verilerinde de kötü gidişat kaçınılmaz olarak birbirini takip etmiştir. Söz konusu bu ekonomik etkiler ise İran halkı ve iç siyaseti üzerinde

45 Nader Habibi, "The Iranian economy in the shadow of sanctions", Parvin Alizadeh ve Hassan Hakimian, (Ed.), *Iran and the Global Economy Petro polpulism, Islam and economic sanctions* içinde (172- 198), New York: Routledge, 2014, s. 177.

46 Söz konusu ülkelerin sıralaması Atlas Media verilerinden alınmıştır. <http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irn/>, (25 Mayıs 2016).

47 Randy Fabi, "Lloyd's Register withdraws from Iran due to sanctions", *Reuters*, 26 Nisan 2012.

farklı etkiler doğurarak karar vericiler açısından nükleer program ile alakalı politika değişikliğini beraberinde getirmiştir.

İç Siyaset Üzerindeki Etkileri

Yaptırımların ekonomik etkilerinin yanında İran iç siyasetinde de önemli yansımaları olmuştur. 2006 sonrasında İran iç siyasetinde yaşanan tartışmalar, yaptırımların İran ekonomisi üzerindeki etkileri ve İran nükleer programının bu etkilerle bağlantısı üzerinden gerçekleşmiştir. İran siyasetinde reformcular ve aşırı muhafazakârlar söz konusu tartışmalarda iki ayrı kutbu temsil etmişlerdir. 2005 yılında Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesi sonrası tırmanan gerilim İran nükleer programının BMGK gündemine gelmesine ve örgüt bünyesinde ilk yaptırım kararlarının alınmasına neden olmuştur. Bu dönemde Ahmedinejad'ın sert söylemi ve müzakereye açık olmayan politikası uluslararası kamuoyunda yaptırımlara olan desteği arttırmıştır. Ahmedinejad dönemiyle birlikte yaptırımlar temel olarak nükleer program ile alakalı İran'ın belirli yükümlülükleri yerine getirmesini temin etmek ve İran'ın nükleer silah elde etmesini önleme amacıyla uygulamaya konulsa da en fazla etkilediği alan ekonomi ve dolayısıyla İran halkı olmuştur. Söz konusu ekonomik etkilerin ağırlaşması İran iç politikasında yaptırımların etkilerinin tartışıldığı ve farklı kesimlerin farklı çözüm önerileri getirdiği aynı zamanda ciddi görüş ayrılıklarının yaşandığı bir atmosfere doğru evrilmiştir.

Yukarıda ekonomik etkiler kısmında sayısal verilerle ortaya konulan yaptırımların İran üzerindeki baskısının zirve yaptığı 2013 yılı Haziran ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında Hasan Ruhani'nin seçilmesi aslında yaptırımların iç politikayı ne ölçüde etkilediğinin bir göstergesi olmuştur. Zira 2013 seçimlerinde yaşanan tartışmalar nükleer program, yaptırımlar ve bunlarla bağlantılı olarak gelişen ekonomik problemler etrafında şekillenmiştir.⁴⁸ Ruhani hem seçim sürecinde hem de sonrasında Ahmedinejad'ın birçok politikasını eleştirmiş, eski cumhurbaşkanının istişare etmeden fevri kararlar aldığını, ekonomik problemleri görmezden geldiğini ve dış politikada İran'ın birçok düşman edinmesine neden olduğunu söylemiştir.⁴⁹ Ruhani'nin en temel eleştirisi Ahmedinejad'ın nükleer programı nedeniyle uygulanan yaptırımlarla alakalı olmuştur. Nitekim 2005'ten sonra nükleer müzakerelerin terkedilmesi Ruhani'nin seçim kampanyası sürecinde temel eleştiri noktası olmuştur. Ru-

48 Saeed Ghasseminejad ve Nathan Carleton, "Iran sanctions: They work, so keep them", *CNBC*, 30.07.2013.

49 Clifton W. Sherrill, "Why Hassan Rouhani Won Iran's 2013 Presidential Election", *Middle East Policy*, Vol. 21, Issue 2, (Summer 2014), s.72.

hani bu nedenle nükleer krizin  z leceğine ve İran  zerindeki yaptırımların kaldırılacağına dair vaatler vermiş aynı zamanda siyasi ve sosyal hak ve özgürlüklerin genişletileceğini belirtmiştir.⁵⁰

Nitekim Ruhani İran için izole bir şekilde yaşayarak sürdürülebilir bir iyileşme gösterilemeyeceğini savunmak suretiyle aslında yaptırımların İran'daki etkilerini kabul etmiştir.⁵¹ Söz konusu izolasyonu kaldırmanın ise bir anlaşma ile gerçekleşebileceğini savunması, ülkedeki muhalefete de mesaj vererek Batı ile bir anlaşmanın ilke ve ideallerinden vazgeçmek anlamına gelmediğini vurgulamıştır.⁵² Müzakere sürecinde “*Bazıları yaptırımların kaldırılmasından hoşnut olmayabilirler, bunların sayıları az ve suyu bulandırmak istiyorlar*” ifadesiyle de söz konusu kaygısını ve İran iç siyasetinde yaptırımların kaldırılması neticesinde rahatsız olacak bir kesimin varlığını açıkça belirtmiştir.⁵³

Yaptırımlar, İran ekonomisine zarar vermenin yanında bazı ekonomik faaliyetlerin resmi alanların dışında yapılmasına neden olmuştur. Ancak gayri resmi yapılan bu faaliyetler yolsuzluğun ve devlet içindeki bazı kurum ve kişilerin ekonomideki etkinliğinin artmasına neden olmuştur. Özellikle nükleer müzakere sürecini eleştiren kesimler, anlaşma olması durumunda İran içerisindeki konumlarını kaybetme korkusu nedeniyle müzakere heyetini suçlayıcı eleştiriler getirmiştir. Söz konusu kurumların başında ise Devrim Muhafızları gelmektedir. Devrim Muhafızları İran'da ulusal güvenlik, nükleer program, sanayi ürünleri gibi birçok askeri, politik ve ekonomik aktivitelerin önemli bir yürütücüsü konumundadır. Ruhani'nin göreve gelmesinin ardından Devrim Muhafızları'nın b t cesinin arttırılması teklifini reddetmesi ve Ahmedinejad'a kıyasla Devrim Muhafızları komutanlarına kabinesinde çok daha az yer vermesi bu yapıya dair politikalarını özetlemektedir.⁵⁴

Nükleer müzakere sürecinde yapılan tartişmalarda da yaptırımlar ve nükleer program ile alakalı İran içerisindeki g r ş ayrılıklarını ortaya koymuştur.

50 Farzan Sabet, “Iran’s conservative consensus on the nuclear deal”, *The Washington Post*, 15 Nisan 2015.

51 Ray Takeyh, “Iranian reformers oppose government’s nuclear ambitions”, *Los Angeles Times*, 07 Ocak.2015.

52 Ladane Nasseri, “Rouhani Tells Iranian Economy Can’t Grow With Nation Isolated”, *Bloomberg Business*, 4 Ocak 2015.

53 Thomas Erdbrink, “Iran’s President Pledges to Face Down Forces Opposing a Nuclear Deal”, *The New York Times*, 15 şubat 2014.

54 Mehdi Khalaji, “President Rouhani and the IRGC”, *The Washington Institute, Policy Watch* 2189, 8 Ocak 2014.

Bu dönemde muhtemel bir anlaşma sonrasında yaptırımların kaldırılmasının İran içerisindeki bazı kesimleri rejimin varlığıyla alakalı tedirgin etmiştir. Zira yaptırımların devam etmesiyle sürdürülen nükleer faaliyetler rejim için sadece dış tehditleri önlemekle kalmamış aynı zamanda İran'ın birçok alanda izole olmasıyla dış etkilerden koruma görevi yapmıştır. Söz konusu izolasyonun kalkması bu kesimler için yaptırımların etkilerini doğrudan hisseden İranlıların çok daha kolay Batı etkisine girebileceği anlamına gelmektedir. Böylesi bir etki ise İran'daki muhalefetin güçlenmesi ve rejimin varlığına karşı ciddi sorunlar açığa çıkarabilme potansiyeline sahiptir.⁵⁵

İç siyasette yaşanan bu tartışmaların temelinde ise yaptırımlar nedeniyle İranlıların ekonomik sıkıntılar yaşamaları ön plana çıkmaktadır. 2013 yılında Ruhani'ye oy verenlerin oy verme sebeplerini araştıran bir çalışmada bu sebeplerin başında Ruhani'nin ekonomiyi düzeltereceği, reformist kişiliği, diğer ülkeler ile ilişkileri onaracağı, yaptırımları durduracağı düşüncesiyle hareket edenlerin ağırlıkta olması ekonomik faktörlerin baskın olduğunu bize göstermektedir. Ankette Ruhani'nin göreve geldikten sonra hangi problemlerle başa çıkması gerektiği sorusuna verilen cevaplar arasında en büyük orana sahip konuların yüksek maliyetler, enflasyon, işsizlik, yaptırımlar, dış baskılar ve fakirlik gibi konular olduğu görülmektedir. Nükleer programa dair ise İranlılar her ne olursa olsun sivil nükleer çalışmaların arkasında olsalar da, halkın %80'i yaptırımların İran ekonomisini negatif yönde etkilediğini düşünmektedir.⁵⁶

Sonuç olarak yaptırımların İran'ı ekonomik alanda zorlaması nedeniyle İran'da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden, aşırı muhafazakâr kesim ile reformcu kesim arasındaki tartışmalara, Devrim Muhafızları gibi yapıların etkinliğinden, halkın ekonomik sıkıntılara katlanamaması karşısında yapılacaklara kadar birçok konu üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların merkezinde ise yaptırımların kaldırılması karşılığında gündeme gelen nükleer faaliyetler ve müzakere sürecinin muhtevası yer almıştır. Yaptırımların kaldırılmasının ise ancak nükleer konunun çözülmesi sonrasında olacağı 2012 yılındaki ağır yaptırım uygulamaları sonrasında İranlılar tarafından açıkça görülmüştür. 2012 yılına kadar bir şekilde yaptırımların etkilerini azaltabilen politikalar izleyebileceğini düşünen İranlı karar vericiler yıkıcı ekonomik etkiler karşısında müzakere masasına oturmuşlardır. İran'a verilen ekonomik zararın nükleer konudan çok daha önemli olduğu fikrinin artık hem İranlı yöneticiler hem de halk tarafından düşünülmeğe başlanması yaptırımların kaldırılması karşılığında nükleer konu-

55 Thomas Friedman, "Deal or No Deal?", *The New York Times*, 22 Nisan 2015.

56 Ebrahim Mohseni, "Iran's Presidential Election and Its Domestic and International Ramifications", *Center for International & Security Studies at Maryland*, Presentation, Temmuz 2013.

nun müzakere edildiği bir konjonktürü ortaya çıkarmış ve müzakere sürecinin yeniden başlatılmasını beraberinde getirmiştir.

Nükleer Sorunun  z m  ve Nihai Anlaşma

Hali hazırda yaptırımların temel hedefi İran ekonomisini etkileyecek zorlamalar getirerek ve bu zorlamalar neticesinde İran'ın nükleer programında askeri boyutu da olabilecek bazı çalışmalarından vazgeçmesini sağlamak olmuştur. Bu minvalde ilk olarak İran halkının kötüleşen ekonomi nedeniyle rahatsızlıklarını İran içerisinde dile getirmesi, ardından İran siyasetinin bu kötü gidişata da bağlı olarak uzlaşmacı bir yöne doğru kaydırılması hedeflenmiştir. Nitekim bu iki etki alanı İran'ın yaptırımların kaldırılması karşılığında nükleer programıyla alakalı konuları müzakere edeceği bir süreci başlatmıştır. Yaptırımların etki alanına bakıldığında nükleer programın zaten en son etkilenecek alan olması ve bu sorunun müzakere sonucunda  z leceği yaptırım uygulayan ülkeler tarafından öngörülen bir durum olmuştur. Uygulanan yaptırımlar, İran nükleer programını maliyetli hale getirmesi, İran'ın bazı hassas teknolojilere ve ekipmanlara ulaşmasını engellemesi gibi nedenlerle nükleer program üzerinde kısmen de olsa bir yavaşlama getirmiştir.⁵⁷ Ancak bu yavaşlama İran'ın nükleer programındaki ilerlemenin durması anlamına gelmemiştir.

UAEA'nın bu dönemde İran ile alakalı raporlarının ortak özelliği nükleer çalışmaların barışlı olduğu yönünde bir sonuca varamamış olmasıdır. Bu raporlarda İran'ın nükleer silah yaptırıma dair kesin bir bulgu olmasa da İran'ın geçmiş çalışmalarının gizlilik içinde ve Ajansın bilgisi dışında yürütülmesi nedeniyle birçok ülkenin İran nükleer programıyla alakalı şüpheci tavır almasına neden olmuştur. Bu nedenle yaptırımlara verilen destek uluslararası alanda arttırılmış ve İran yönetimi yaptırımların kaldırılması karşılığında nükleer konunun müzakere edileceği bir çizgiye getirilmeye çalışılmıştır. İran için nükleer programı devam ettirmek yaptırımlar nedeniyle giderek maliyetli hale gelmiştir. Söz konusu ekonomik ve siyasi problemler İran'da Ruhani gibi ılımlı ve yaptırımların kaldırılmasını hedefleyen ve müzakere seçeneğine sıcak bakan bir cumhurbaşkanının seçilmesine zemin hazırlamıştır. Ruhani'nin, seçim kampanyasındaki tartışmalarında nükleer programla alakalı İran'ın sahip olduğu santrifüjlerin dönmesinin ancak İran ekonomisinin iyi yöne dönmesiyle anlamlı olacağını belirtmesi,⁵⁸ İran ekonomisi ve nükleer programın İranlıların zihninde birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu göstermektedir. Yaptırımların

57 Paul K. Kerr, "Iran's Nuclear Program: Status", *CRS Report*, RL34544, 17 Ekim 2012, s.25.

58 Max Fisher, "Iran's next president, Hassan Rouhani, seen as best hop efor ending nuclear standoff with West", *The Washington Post*, 15 Haziran 2015.

nükleer program üzerindeki etkileri ise işte söz konusu kötü ekonomik etkiler nedeniyle tam da bu noktada ortaya çıkmış ve nükleer müzakere sürecini başlatarak yaptırımların kaldırılması karşılığında İran'ın nükleer programını müzakereye açmıştır.

Ruhani'nin cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından başlayan müzakere süreci 24 Kasım 2013'te olumlu sonuç vermiş ve taraflar yaptırımların kaldırılması karşılığında 20 Ocak 2014'te uygulanmaya konulmak üzere geçici anlaşmaya varmışlardır. Bu çerçevede bir Ortak Eylem Planı (OEP)⁵⁹ üzerinde mutabık kalınmıştır. Anlaşma sonrası müzakerelerde temel olarak nükleer faaliyetlerin nasıl sınırlandırılacağı ve yaptırımların nasıl kaldırılacağı konuları ön plana çıkmıştır. Kasım anlaşması İran ile müzakere sürecinde 2002 yılından bu yana yapılmış çözüme en yakın aşama olarak nitelendirilebilir. OEP çerçevesinde taraflar periyodik olarak görüşmeler gerçekleştirmişler ancak Temmuz 2014'e kadar bir sonuç alınamaması sonrası 4 aylık daha uzatma ile müzakereler Kasım 2014'e uzatılmıştır. Bu süre zarfında da temel olarak uranyum zenginleştirme hakkı, yaptırımların nasıl kaldırılacağı ve denetimlerin kapsamı ve kim tarafından yapılacağı gibi konular nedeniyle 7 aylık bir uzatma ile son tarih olarak 2015 Haziran ayına ertelenmiştir.

Tüm bu erteleme sürecinde ise İran'a mevcut yaptırımlar vasıtasıyla ciddi zararlar verilmeye devam edilmiş ancak yeni yaptırım kararları alınmamıştır. Diğer yandan İran'ın dondurulmuş varlıklarının bir kısmına ulaşılmasının sağlanması gibi bir takım rahatlatıcı politikalar ile de muhtemel bir anlaşma durumunda İran'ın kazançları gösterilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda müzakere sürecinde yaptırımların etkinliğini artırılması anlamında 'sopanın' yanında 'havucun' da gösterilmesi hem cezalandırma hem de teşvik mekanizmasının bir arada kullanılması bakımından geçmiş yaptırım uygulamalarındaki hatalara düşülmemiş ve müzakere kapısı açık tutularak teşvik mekanizması da işletilmiştir. Müzakere süreci ve uzatılan süreler 2 Nisan 2015'te 'siyasi çerçeve' anlaşmasının⁶⁰ imzalanmasını beraberinde getirmiş ve nihai anlaşmanın taslak metni ortaya konulmuştur. Nihayet taraflar son tarih olan 30 Haziran'dan iki haftalık bir gecikme ile yoğun bir diplomasi neticesinde 14 Temmuz 2015 tarihinde Viyana'da yapılan ortak basın açıklamasıyla anlaşmayı ve ön gördüğü Kapsamlı Ortak Eylem Planı'nı (KOEP) dünya kamuoyuna duyurmuşlardır. Bu anlaşma ile yirmi aylık müzakere süreci sonrasında yaptırımların kaldırıl-

59 Ortak Eylem Planı'nın (OEP) tam metni için bakınız. "Joint Plan of Action", Geneva, 24 Kasım 2013, http://eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131124_03_en.pdf, (25 Mayıs 2016).

60 Anlaşma için bakınız. "Parameters for a Joint Comprehensive Plan of Action Regarding the Islamic Republic of Iran's Nuclear Program", 2 Nisan 2015,

ması karşılığında İnan nükleer meselesi üzerinde anlaşma sağlanmıştır.⁶¹

Anlaşmanın nükleer faaliyetler ile alakalı kısmında zenginleştirme, araştırma ve geliştirme ve uranyum stoklarıyla alakalı detaylı düzenlemeler getirilmiştir; İnan'ın zenginleştirme işlemlerinde kullanılan hali hazırdaki 19.000 santrifüj, ilk nesil olmak kaydıyla 10 yıllık süre ile 5.060'a indirilmiştir. Ayrıca nükleer silah kapasitesi için önemli olan zenginleştirme oranı ise %3,67'yi aşmayacak şekilde 10 bin kg'dan 300 kg'a düşürülmesi kararlaştırılmıştır. İnan'ın Natanz'dan başka tesiste zenginleştirme işlemi yapmaması kararlaştırılmıştır. Bu ve bunun gibi nükleer faaliyetler ile alakalı birçok alanda en ince detaylara kadar sınırlamalar getirilmiştir. Nükleer çalışmaların denetimi ile alakalı ise İnan'ın kapsamlı denetimlere izin veren Nükleer Silahların Yayılması'nın  nlenmesi Anlaşması'nın Ek Protokolünü uygulaması, UAEA yetkililerinin tüm tesislerde, uranyum madenlerinde ve ülkenin askeri ve sivil alanlarında geniş kapsamlı denetim yetkisine izin verilmiştir. 'Herhangi bir yer' ve 'herhangi bir zamanda' yapılacak bu denetimler sayesinde İnan'ın daha önce Ajans'a belirtmediği ve gizli olarak nükleer faaliyet yapılma ihtimali olan yerlerde denetleme yapma imkânı verilmiştir.

İnan'ın nükleer alanda vermiş olduğu bu tavizler karşılığında P5+1  lkelerinin ise anlaşmanın y r rl ge girmesiyle birlikte nükleer konu ile ilgili uygulanan tüm yaptırımları kaldırması öngörülmüştür. Anlaşmanın tehlikeye girmemesi ve İnan'ın anlaşmayı ihlal etmesi durumuna karşı ise 'snap back' denilen ve yaptırımların çok hızlı bir şekilde tekrar uygulanmasını  n gören bir mekanizma getirilmiştir. Bu sayede İnan'ın anlaşmayı ihlal ettiği tespit edilirse yaptırımların anlaşma öncesi duruma getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu mekanizmanın en istisnai yanı BMGK  yelerinin İnan'ın anlaşmayı ihlal etmesi durumunda yaptırımların tekrardan geri getirilmesiyle alakalı veto hakkının olmaması olmuştur.⁶²

Anlaşma, İnan'ın istediği takdirde nükleer silaha ulaşma süresini de önemli oranda uzatmıştır. 'Breakout/kaçış kapasitesi' şeklinde tanımlanan bu süre İnan'ın anlaşmayı ihlal ettiği durumda ne kadar zaman içerisinde bir nükleer silah yapabileceğini öngörmektedir. İnan'ın anlaşma öncesindeki durumda, istediği takdirde 3 ay içerisinde bir nükleer silah yapabileceği tahmin edilirken anlaşma sonrasında bu sürenin 12 aya çıktığı belirtilmiştir.⁶³ Bu süre, olası bir

61 Temel metin için bakınız. "Joint Comprehensive Plan of Action", Vienna, 14 Temmuz 2015, <http://www.state.gov/documents/organization/245317.pdf>, (25 Mayıs 2015).

62 Somini Sengupta, "'Snapback' Is an Easy Way to Reimpose Iran Penalties", *New York Times*, 16 Temmuz 2015.

63 Olli Heinonen, "Iran's Nuclear Breakout Time: A Fact Sheet", *Belfer Center*, 28 Mart

ihlal durumunda uluslararası kamuoyunun İran'ın ihlaline karşı alacağı tedbirler için önemlidir. Zira sürenin uzaması İran'ın herhangi bir silah elde edemeden engellenmesine imkân vermesi açısından makul olarak karşılanmıştır.

Nükleer anlaşma sayesinde İran'ın nükleer silah elde etme yollarının önemli ölçüde engellendiği ifade edilebilir. Anlaşma zenginleştirme faaliyetleri, nükleer tesislerin yeri ve kapasitesi, zenginleştirilen stokların miktarlarının kapsamı ve seviyesi gibi konularda önemli kısıtlamalar getirmiştir. Öte yandan zenginleştirme hakkının tanınması İran'ın bir kazancı olarak görülebilir. Ancak zenginleştirme miktarının düşüklüğü ve denetim mekanizmasının ağırlığı, İran'ı nükleer silah yapma ihtimalinden alı koymuştur. Netice itibariyle yaptırımların ekonomi-politik etkileri nedeniyle müzakere masasına getirilen İran'ın yaptırımların kaldırılması şartı ile anlaşmayı imzalaması nükleer sorunun çözümünde yaptırımların önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç Yerine: Yaptırımlar Başarılı mıydı?

İran'a uygulanan yaptırımların etkin olup olmadığı 1979'dan beri tartışılan bir konu olagelmıştır. Nükleer meselenin ön plana çıktığı 2002 yılına kadar yaptırımların etkileri sınırlı düzeyde kalmış ve etkinliğine dair genel itibariyle olumsuz analizler getirilmiştir. Ancak 2002 sonrası İran'ın gizli nükleer faaliyetlerinin ortaya çıkması yaptırımlar açısından bir dönüm noktası olmuştur. Yaptırımların etkinliğini arttırması ise temel olarak hedefin nükleer konu gibi herkes tarafından kabul gören bir alan ile sınırlandırılması ve bununla bağlantılı olarak küresel çapta verilen desteğin sonucunda gerçekleşmiştir. Yaptırım uygulayan ülkelerin sayısının artmasının yanı sıra bu ülkelerin kendi aralarında yaptırımların uygulanması adına koordinasyonu arttırması da yaptırımların başarısını etkileyen bir diğer faktördür. Zira genel olarak çok taraflı yaptırımların en önemli sorunlarından birisi olan koordinasyon eksikliği dolayısıyla her devletin aynı oranda destek vermemesi durumunda işlevsellik önemli ölçüde azalabilmektedir. 2006 yılından sonra İran yaptırımlarına dair bütünlükçü bir politika belirlenmiş bu da yaptırımların başarısını arttırmıştır.

İran ile yürütülen müzakere sürecinde yaptırımların kaldırılması karşılığında nükleer programdan verilen taviz aslında yaptırımların İran üzerindeki etkilerini kanıtlar niteliktedir. Zira yaptırımların kaldırılmasının bir pazarlık unsuru olması etkilerin İran tarafından kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Diğer yandan 14 Temmuz anlaşmasıyla yaptırımların kaldırılmasını eleştirenlerin çok fazla taviz verildiği şeklindeki yaklaşımları sorundur. Çünkü yap-

2015.; Kelsey Davenport and Darly G. Kimball, "The Lausanne Framework and a Final Nuclear Deal with Iran", *Arms Control Association*, Vol. 7, No. 6, 11 Temmuz 2015.

tırımların kaldırılması İran'a ek bir ayrıcalık değil, zaten uluslararası alanda olması gereken hakların verilmesinden ibarettir.

Yaptırımların etkili olmasındaki bir diğer unsur ise yaptırımlar ile teşvik mekanizmasının bir arada kullanılmasıdır. İran, yaptırımlar ile önemli oranda köşeye sıkıştırılırken müzakere sürecinde yaptırımların geçici de olsa kısmen gevşetilmesi ve bir takım mekanizmaların oluşturularak diplomasiye fırsat tanınması İran adına önemli bir teşvik olmuştur.⁶⁴ Bu sayede hem çözüme dair olumlu bir adım atılmış hem de İran'ın bu teşviklerin kendisine olan faydasını görmesine imkân sağlanmıştır. Bu teşvikler ve çözüme dair yaptırım uygulayan ülkeler tarafından gösterilen irade beyanı İran tarafında özellikle halk nezdinde karşılık bularak İran yönetiminin çözüme adına zorlanmasına neden olmuştur. Bu süreçte İran'a yeni yaptırım kararı alınmaması ise İran tarafında reaksiyoner tepkilerin önlenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu politika, 90'larda ve 2000'lerin başında tek taraflı Amerikan yaptırımları uygulanırken büyük oranda ihmal edilen müzakere kanallarının açık tutulması politikasını sağlayarak eski hatalara düşülmesini engellemiştir.

Yaptırımların başarısı diğer dış politika araçlarının yaptırımlara ne ölçüde eşlik ettiğiyle de alakalıdır. Diğer araçlar olmadan diplomasinin veya askeri gücün tek başına dış politika hedeflerini gerçekleştirmesi rasyonel bir beklenti olarak görülmüyorsa aynı şekilde yaptırımların da tek başına uygulandığı durumlarda da beklenti yüksek tutulmamalıdır. Bu anlamda yaptırımlar temel dış politika stratejisinin uygulanmasında tamamlayıcı parçalardan birisi olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle başarılı yaptırım uygulamalarının aslında diplomasi, güç kullanma tehdidi, ekonomik teşvikler gibi diğer araçlarının akıllıca bir arada kullanılmasıyla ortaya çıkması daha olasıdır.⁶⁵ İran yaptırımlarında da nükleer konu üzerinde odaklanılması, diğer ülkelerin ikna edilmesi, müzakere sürecine fırsat tanınması ve askeri gücün kullanılmasa dahi seçenekler arasında yer alması İran'ı uzlaşma çizgisine iten önemli dinamiklerdir.

Anlaşmanın karşısında olan kesimlerin nükleer meselenin çözümüne dair yaptırımlara alternatif hangi politikanın izleneceğiyle alakalı makul öneriler getirememesi de mevcut şartlar altında yaptırımlar ile sağlanan anlaşmanın iyi bir sonuç olduğunu ortaya koymaktadır. Alternatif araçların başında gelen askeri güç kullanımı veya stratejik hedeflerin hava müdahalesiyle vurularak İran'ın nükleer kapasitesinin azaltılması hedefi ise içerisinde bulundurduğu riskler nedeniyle uygulanabilir bir seçenek olmamıştır.⁶⁶ Hem müdahaleyi yapacak ülkelerin ka-

64 David Cortright, "Success through Sanctions", *Peace Policy*, 8 Ekim 2015.

65 O'Sullivan, s.8.

66 Olası bir askeri müdahalenin sonuçları için bakınız. Frank Barnaby, "Would Air Strike

muoylarını hem de uluslararası toplumu müdahaleye ikna edebilmek oldukça zordur. İttifakın sağlanması halinde dahi müdahale birçok belirsiz sonucu beraberinde getirmesi bakımından da problemliler olarak görülmüştür. Askeri tedbirler İran özelinde ileride öngörülemeyen sonuçlar doğuracağı, İran içerisindeki siyasi birlikteliği daha da arttıracığı ve bölgeye yönelik istikrarsızlıkları daha fazla besleyeceğinden rasyonel bir dış politika aracı olarak görülmemektedir. Öte yandan yaptırımlar sayesinde kurulmuş olan sistemin çökmesi durumunda ise olası bir askeri müdahalenin başarı şansı anlaşma öncesi duruma göre oldukça artmıştır. Zira anlaşmanın öngördüğü denetimler sayesinde İran'ın tesislerinin önem derecesi konumları ve diğer birçok bilgi bilinir hale gelecektir. Bu avantaj, masayı deviren ve anlaşmaya uymayan bir İran imajı ile birleşince uluslararası kamuoyunun muhtemel bir müdahaleye daha fazla destek vermesi ve müdahalenin meşruluğunun artmasıyla sonuçlanacaktır.⁶⁷ Bu nedenle yaptırımlar sonucu imzalanan anlaşmanın ihlali durumunda olası askeri müdahalenin kullanılması açısından daha iyi bir konjonktür oluşmuştur. Yaptırımlar bu açıdan da askeri müdahaleyi destekleyici rol üstlenmiştir.

Anlaşma yapmak yerine yaptırımların daha da sertleştirilmesini savunanlar ise tüm yaptırım mekanizmasının çökme riskini hesap edememektedirler. Zira devletler yaptırımlar ile gelinebilecek maksimum avantajlı noktada (peak leverage) müzakere sürecinin kapısını aralamazlar ise daha fazla yaptırım uygulayarak tüm mekanizmanın çökmesine ve hem yaptırımlara verilen desteğin kesilmesine hem de karşı tarafın savunma pozisyonuna geçerek uzlaşma çizgisinden çıkmasına neden olabilmektedirler. P5+1 ülkelerinin yaptırımların İran'ı en fazla köşeye sıkıştırdığı dönemde diplomasiye fırsat tanınması ve bu süreçte yeni yaptırım uygulamamış olması yaptırımların başarısını arttıran önemli bir faktör olmuştur.

Yaptırımlar, savaşın getirdiği maliyet ve felaketler neticesinde savaşa alternatif bir takım araçları bulma çabasının bir ürünü olarak uygulanmış ve yaygınlık kazanmıştır. Ancak daha sonrasında liberal ekonomik sistem, küreselleşme, demokratikleşme, karşılıklı bağımlılık gibi yeni dinamiklerin sisteme dâhil olması, yaptırımların uygulanması adına elverişli ortamı desteklemiş ve yaptırımları devletler tarafından giderek daha fazla uygulanır hale getirmiştir. Bilhassa içinde bulunduğumuz yüzyılda etkisini arttıran bu yeni dinamikler devletlerin askeri güç kullanmasını riskli ve maliyetli kılarak yaptırımların önemini arttırmıştır. Yaptırımlar bu anlamda bir yandan savaşa alternatif, diğer

Work?, Understanding Iran's nuclear programme and the possible consequences of a military strike", *Oxford Research Group*, Briefing Paper, March 2007.

67 Alexander McCoy ve Jacqueline Lopour, "The best reason for Iran deal? The West will learn where to drop bombs.", *Reuters*, 30 Eylül 2015.

yandan askeri gücü destekleyici fonksiyonları bakımından çift yönlü bir görev üstlenmiştir. Yaptırımların etkinliğine dair bunca tartıŐmaya karŐın artarak uygulanması da devletler nezdindeki öneminin bir göstergesi olarak okunabilir. Yaptırımların İnan  zerindeki etkileri neticesinde imzalanan nükleer anlaşma ise gelecekte uygulanacak olan yaptırımların nasıl daha etkin olabileceğine dair yaptırım uygulayan ülkeler için iyi bir örnek olmuş ve istenildiği takdirde işlevsel olabileceğini göstermiştir. İnan da bunun doğru bir Şekilde uygulandığı en canlı örnek olarak durmaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

Kitaplar ve Makaleler

- Akkutay, Berat Lale, “Birleşmiş Milletler Antlaşması Çerçevesinde Ekonomik Yaptırımların Hukuki Niteliği ve Yargısal Denetimi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı.111, (Mart –Nisan 2014), ss. 411-446
- Alikhani, Hossein, *Sanctioning Iran: Anatomy of Failed Policy*, First Published, London and New York: I.B. Tauris, 2000.
- Arnsdorf, Isaac, “Iran Oil Curbs Extend to 95 % of Tankers in EU Insurance Rules”, *Bloomberg Business*, 27 Ocak 2012.
- Baldwin, David A. and Robert A. Pape, “Evaluating Economic Sanctions”, *International Security*, Vol.23, No.2, (Fall,1998), ss.189-198.
- Baldwin, David, *Economic Statecraft*, First Published, Princeton: NJ: Princeton University Press, 1985.
- Barnaby, Frank, “Would Air Strike Work?, Understanding Iran’s nuclear programme and the possible consequences of a military strike”, *Oxford Research Group*, Briefing Paper, March 2007.
- Cortright, David, “Success through Sanctions”, *Peace Policy*, 8 Ekim 2015.
- Cox, Simon, “Are Economic Sanctions Good Foreign Policy?”, *Council on Foreign Relations*, 25 Temmuz 2007.
- Davenport, Kelsey and Darly G. Kimball, “The Lausanne Framework and a Final Nuclear Deal with Iran”, *Arms Control Association*, Vol. 7, No. 6, 11 Temmuz 2015.
- Davis, Lance and Stanley Engerman, “History Lessons Sanctions: Neither War nor Peace”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol.17, Issue 2, (Spring 2003), pp. 187-197.
- Drury, A. Cooper, “Sanctions as Coercive Diplomacy: The U.S. President’s Decision to Initiate Economic Sanctions”, *Political Research Quarterly*, Vol. 54, No. 3, (Eylül 2001), pp. 485-508.
- Drury, A. Cooper, ”Revisiting Economic Sanctions Reconsidered”, *Journal of Peace Research*, Vol. 35, No. 4 (July, 1998), pp. 479-509.

- Drury, A. Cooper, *Economic Sanctions and Presidential Decision Models of Political Rationality*, First Published, New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Elliott, Kimberly Ann, “The Sanctions Glass: Half Full or Completely Empty?” *International Security*, Vol. 23, No. 1, (Summer 1998), pp. 50-65.
- Galtung, Johan, “On the Effects of International Economic Sanctions: With Examples from the Case of Rhodesia”, *World Politics*, Vol.19, No. 3, (Nisan 1967).
- Gottemoeller, Rose, “The Evolution of Sanctions in Practice and Theory”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol. 49, Issue 4, pp. 99-110.
- Habibi, Nader, “The Iranian economy in the shadow of sanctions”, Parvin Alizadeh ve Hassan Hakimian, (Ed.), *Iran and the Global Economy Petro polpulism, Islam and economic sanctions içinde* (172- 198), New York: Routledge, 2014.
- Hanke, Steve H., “Value of the Iranian Rial Hits an All Time Low”, *CATO Institute*, 4 Şubat 2013.
- Heinonen, Olli, “Iran’s Nuclear Breakout Time: A Fact Sheet”, *Belfer Center*, 28 Mart 2015.
- Hufbauer, G.C., J.J. Schott, K.A. Elliot, B. Oegg, *Economic Sanctions Reconsidered*, 3rd Edition, Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2007.
- IMF World Economic Outlook Database, April 2015.
- Katzman, Kenneth, *Iran Sanctions*, *Congressional Research Service*, RS20871 3 Kasım 2015.
- Kerr, Paul K., “Iran’s Nuclear Program: Status”, *CRS Report*, RL34544, 17 Ekim 2012, s.25.
- Khalaji, Mehdi, “President Rouhani and the IRGC”, *The Washington Institute*, Policy Watch 2189, 8 Ocak 2014.
- Klimasinska, Kasia and Ian Katz, “Useless Rial Is U.S. Goal in New Iran Sanctions, Treasury Says”, *Bloomberg Business* 6 Haziran 2013.
- Lakshmanan, Indria, “U.S. Exempts India, South Korea From Iran Oil Sanctions”, *Bloomberg Business*, 12 Haziran 2012.

- Lopez, George A. and David Cortright “The Sanctions Era: An Alternative to Military Intervention”, *The Fletcher Forum of World Affairs*, Vol. 19, Issue 2, (Summer Fall 1995), pp. 65-85.
- Marinov, Nikolay, “Do Economic Sanctions Destabilize Country Leaders?”, *American Journal of Political Science*, Vol. 49, No.3, July 2005, pp. 564-576.
- Mastanduno, Michael, “Economic Statecraft”, Steve Smith (Ed.), *Foreign Policy Theory, Actors, Cases*, Oxford: OXFORD University Press, 2012.
- Mohseni, Ebrahim, “Iran’s Presidential Election and Its Domestic and International Ramifications”, *Center for International & Security Studies at Maryland*, Presentation, Temmuz 2013, irans_presidential_election_and_its_ramifications_v2.pdf, (25 Mayıs 2016).
- Morgan, T. Clifton and Valerie L. Schwebach, “Fools Suffer Gladly: The Use of Economic Sanctions in International Crises”, *International Studies Quarterly*, Vol. 41, No.1, (March 1997), pp. 27-50.
- Nasseri, Ladane, “Rouhani Tells Iranian Economt Can’t Grow With Nation Isolated”, *Bloomberg Business*, 4 Ocak 2015.
- OPEC Annual Statistic Bulletin 2015.
- Oudraat, Chantal de Jonge, “Making Economic Sanctions Work”, *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol.42, No.3, (2000), pp. 105-128.
- Öztürkler, Harun, “İran Ekonomisinin Genel Özellikleri”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt. 4, Sayı. 40, Nisan 2012, pp. 86-92.
- Pape, Robert A., “Why Economic Sanctions Do Not Work,” *International Security*, Vol. 22, No.2 (Autumn 1997), pp.90-136.
- Patterson, Ruairi, “EU Sanctions on Iran: The European Political Context”, *Middle East Policy*, Vol. 20, No. 1, Spring 2013, pp.135-146.
- Pesaran, Evaleila, “Challenges facing the Iranian economy”, Rouzbeh Parsi, (Ed.), *Iran: A Revolutionary Republic In Transition* içinde (41-61), Paris: European Union Institute for Security Studies, Şubat 2012.
- Rogers, Paul, “Military Actions Against Iran: Impact and Effects”, *Oxford Research Group*, Temmuz 2010

Shabani, Mohammad Ali, "Iran's "Dignity" Dialogue", *Foreign Affairs*, 30 Mart 2015.

Sherrill, Clifton W., "Why Hassan Rouhani Won Iran's 2013 Presidential Election", *Middle East Policy*, Vol. 21, Issue 2, (Summer 2014).

Takeyh, Ray, "Iranian reformers oppose government's nuclear ambitions", *Los Angeles Times*, 07 Ocak.2015.

İnternet Kaynakları

Erdbrink, Thomas and Rich Gladstone, "Iran's President Says New Sanctions Are Toughest Yet", *The New York Times*, 3 Temmuz 2012.

Erdbrink, Thomas, "Iran's President Pledges to Face Down Forces Opposing a Nuclear Deal", *The New York Times*, 15 Şubat 2014.

Fabi, Randy, "Lloyd's Register withdraws from Iran due to sanctions", *Reuters*, 26 Nisan 2012.

Fisher, Max, "Iran's next president, Hassan Rouhani, seen as best hope for ending nuclear standoff with West", *The Washington Post*, 15 Haziran 2015.

Friedman, Thomas, "Deal or No Deal?", *The New York Times*, 22 Nisan 2015.

Gardner, Timothy, "U.S. extends Iran oil sanctions waivers to China, South Korea" *Reuters*, 29 Kasım 2013.

Ghasseminejad, Saeed and Nathan Carleton, "Iran sanctions: They work, so keep them", *CNBC*, 30 Temmuz 2013.

Mahfi E ilmez, "Petrol n Ekonomisi", 2 Aralık 2014, <http://www.mahfiegilmez.com/2014/12/petrolun-ekonomisi.html>, (25 Mayıs 2016).

McCoy, Alexander ve Jacqueline Lopour, "The best reason for Iran deal? The West will learn where to drop bombs.", *Reuters*, 30 Eylül 2015.

Moghtader, Michelle, "Iran to cut gasoline subsidy this week, in test or rouhani's support", *Reuters*, 21 Nisan 2014.

O'Sullivan, Meghan L., "Iran and the Great Sanctions Debate", *The Washington Quarterly*, Vol.33, No.4, Ekim 2010, pp. 7-21.

Sabet, Farzan, "Iran's conservative consensus on the nuclear deal", *The Washington Post*, 15 Nisan 2015.

Sengupta, Somini, “‘Snapback’ Is an Easy Way to Reimpose Iran Penalties”, *New York Times*, 16 Temmuz 2015,

“Iran in numbers: How cost of living has soared under sanctions”, *BBC*, 7 Haziran 2013.

“Parameters for a Joint Comprehensive Plan of Action Regarding the Islamic Republic of Iran’s Nuclear Program”, 2 Nisan 2015, <https://www.whitehouse.gov...>

“Remarks of Secretary Jacop J. Lew at The Washington Institute for Near East Policy 30th Anniversary Gala,”, 20 Nisan 2015, <https://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/jl0040.aspx>, (25 Mayıs 2016).

“Who Gains and Who Loses from Plunging Oil Prices in the Middle East and North Africa Region?”, *World Bank*, 29 Ocak 2015, <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2015/01/29/who-gains-and-who-loses-from-plunging-oil-prices-in-the-middle-east-and-north-africa-region> (25 Mayıs 2016).

Fact Sheet: Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act (CISADA), U.S. Department of State, 1 Temmuz 2010, <http://www.state.gov/e/eb/esc/iransanctions/docs/160710.htm>, (25 Mayıs 2016).

“İran’ın Hürmüz Boğazı’nı kapatma tehdidi”, *Sabah*, 11 Ocak 2012.

“Joint Plan of Action”, Geneva, 24 Kasım 2013, http://eeas.europa.eu/statements/docs/2013/131124_03_en.pdf, (25 Mayıs 2016).

“Joint Comprehensive Plan of Action”, Vienna, 14 Temmuz 2015, <http://www.state.gov/documents/organization/245317.pdf>, (25 Mayıs 2016).

Avrupa Komisyonu Ticaret İstatistikleri, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113392.pdf (25 Mayıs 2016).

IMF World Economic Outlook Database, April 2015. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/index.aspx>, (25 Mayıs 2016).

Atlas Media, <http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/irn/>, (25 Mayıs 2016).